

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KORKU VE SARTRE

**RABİA ÇELİK
207B3009**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. NİYAZİ KAHVECİ**

**İSTANBUL
2022**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KORKU VE SARTRE

**RABİA ÇELİK
207B3009
ORCID NO: 0000-0002-6191-2463**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. NİYAZİ KAHVECİ**

**İSTANBUL
2022**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KORKU VE SARTRE

**RABİA ÇELİK
207B3009**

Tezin Savunulduğu Tarih: 10.11.2022

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Niyazi KAHVECİ	
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. İbrahim ÖZDEMİR	
	Doç.Dr. Ali ÇAKSU	

**İSTANBUL
KASIM 2022**

ÖZ

KORKU VE SARTRE

Rabia Çelik

Kasım, 2022

İnsanın evrendeki yerini ve gayesini anlamlandırma çabası felsefe tarihi boyunca sıkça tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar içerisinde en dikkat çekici düşünce akımı, insanın yerini ve gayesini bir birey olarak evrende sorgulayan varoluşçuluk akımıdır. Varoluşçu filozoflar insanın yerini ve gayesini analiz etmeden evvel insanın içsel dünyasını irdelemişlerdir. Bedeninden bağımsız olarak insanı insan yapan nedir? İnsanın içsel dünyasını oluşturan parçalar nelerdir? İçsel dünya olarak adlandırılan şey nedir? Sorularına yanıt ararken sıklıkla “duygu” kavramı ile karşılaşmaktadır. Salt duygu formundan hareket ederek tündengelim uygulandığında ise karşılaşılabilecek çıkarım “korku” kavramı olacaktır. Çünkü insan, birey olma mücadelesinde, özgürlüğünü ve imkânlarını gerçekleştirme sürecinde, korkuyla mücadele içindedir. Söz konusu mücadele insanın sonlu varoluşunda gerçekleşmektedir. Varoluşçu felsefe düşüncesinde insanın kendiyle olan mücadelesi ile ilgilenen düşünürlerin başında Sartre gelmektedir. Sartre, varoluşsal korkunun temelinde yatan şeyin hiçliğe ait olduğunu iddia eder. Fakat hiçlik katmanlı bir yapıya sahiptir. Korku da kendine hiçlikteki katmanlardan pay almaktadır. Bununla beraber Sartre’a göre insan korkuyla çevrelenmiştir. Çünkü insanın varoluşu özünden önce gelir ve insan kendi kendisini kurmak zorundadır. Bir anlamı olmayan bu dünyaya fırlatılmış olan insan; beraberinde de istediği her anlamı dünyaya vererek sınırsız seçme özgürlüğüne de sahip olur. Sahip olduğu seçimlerinin de anlamsız olmasının yanında insana yol gösterecek hiçbir şey de bulunmamaktadır. İnsan yapmış olduğu tüm seçimlerden de sorumludur. Seçimleri insanın varoluşunun sınırlarını çizirken; Sartre ve güncel felsefe yorumları ile sorgulanması gereken yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Korku insanı besleyen, üretimini destekleyen bir duygu mudur yoksa korku insanı tüketen bir duygu mudur? Korku varlığın eksik ya da olmamasından mı kaynaklanır yoksa varlığın var olmasından mı meydana gelir? Bu çalışmanın amacı belirtilen sorulara cevap ararken korku duygusunu felsefe açısından analizini yaparak Sartre bağlamında da konunun nasıl ele alındığını gösterip; korku kavramının çağımız üzerinden yeni anlamlar kazanmasını, yeni bir sentez oluşturmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Sartre, Varoluşçuluk, Korku, Bilinç, Varlık.

ABSTRACT

FEAR AND SARTRE

Rabia ÇELİK

November,2022

The effort to make sense of human's place and purpose in the universe has been the subject of frequent discussion throughout the history of philosophy. The most striking current of thought among these discussions is the current of existentialism, which questions the place and purpose of man as an individual in the universe. Existential philosophers examined the inner world of man before analyzing the place and purpose of man. What makes a person human regardless of their body? What are the parts that make up the inner world of man? What is the so-called inner world? While searching for answers to their questions, the concept of "emotion" is often encountered. When deduction is applied based on the pure emotion form, the inference that will be encountered will be the concept of "fear". Because, in the struggle of being an individual, in the process of realizing his freedom and possibilities, he is in a struggle with fear. The struggle in question takes place in the finite existence of man. Sartre is one of the thinkers who are interested in the struggle of man with himself in the thought of existential philosophy. Sartre claims that what lies at the root of existential fear is belonging to nothingness. But nothingness has a layered structure. Fear also gets its share of layers in nothingness. However, according to Sartre, man is surrounded by fear. Because the existence of man comes before his essence and man has to establish himself. The human being thrown into this meaningless world; With it, he has the freedom of unlimited choice by giving any meaning he wants to the world. In addition to the meaninglessness of the choices he has, there is also nothing to guide people. Man is responsible for all the choices he makes. While his choices draw the limits of human existence; With Sartre and current philosophical interpretations, new problems have emerged that need to be questioned. Is fear an emotion that nourishes people and supports their production, or is fear an emotion that consumes people? Does fear arise from the lack or absence of being, or does it arise from the existence of being? The aim of this study is to show how the subject is handled in the context of Sartre by analyzing the feeling of fear in terms of philosophy while seeking answers to the questions; is to ensure that the concept of fear gains new meanings over our age and creates a new synthesis.

Key Words: Sartre, Existentialism, Fear, Consciousness,Existence.

ÖN SÖZ

Sistematik düşünmeyi hayatıma ve zihin dünyama adeta zerk eden, çalışma sürecim başta olmak üzere her türlü yol gösterici olan, olumlu tavrıyla beni cesaretlendirip, bilgi birikimiyle çalışmama farklı açılardan bakmamı sağlayan, beraber çalışmaktan ve her zaman öğrencisi olmaktan gurur duyduğum değerli danışman hocam Prof. Dr. Niyazi KAHVECİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma süresince desteğini esirgemeyen arkadaşlarıma ve *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Trafik Müdürlüğü Ailesine* teşekkür ederim.

Bu maceranın öncesinde, çalışmam sırasında ve pek tabii sonradan yaşadığım korkularıma tercüman olan, yürüdüğüm yolda beni yalnız bırakmayıp cesaretlendiren sevgili dostlarım İpek Çağla GENÇ, Şeyda Sultan DURU'ya şükranlarımı borçluyum.

Ayrıca bu çalışmayı yapmama bana ilham olan, hayatım boyunca benim yanımda olup aldığım kararları destekleyen, sadece bu çalışma için değil hayatım boyunca beni cesaretlendirip moral veren, daima ileriye gitmem için destekleyen, her hususta danışmanım olan, engin bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan rol modelim annem Şaziye ÇELİK'e ve babam Recep ÇELİK'e; geçirdiğim ve geçireceğim tüm süreçlere tanık olup sabırla yanımda yürüyen kardeşlerim Şevval ÇELİK ve Abdurrahman Yusuf ÇELİK'e sonsuz şükranlarımı sunar ve teşekkür ederim.

Yürüdüğüm yolu bana açtıkları ve benimle korku duygusu ile yüzleşerek ilerlememe destek oldukları, sabrettikleri için saygıdeğer ebeveynlerime bu çalışmayı bir borç bilirim.

İstanbul, Kasım, 2022

Rabia ÇELİK

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
1. GİRİŞ	1
2. BÖLÜM: SARTRE ONTOLOJİSİNDE KORKU	6
2.1. Sartre: Fenomenolojik Ontolojinin Temeli	6
2.2. Varlık Türlerinin Analizi	11
2.2.1. Kendinde Varlık	11
2.2.2. Kendisi İçin Varlık.....	13
2.2.3. Varlıklar Arasındaki Ayrımlar	16
3. BÖLÜM: KAVRAM AÇISINDAN KORKUNUN ANALİZİ	19
3.1. Korku Varlığı Olarak Varlık Türleri	19
3.2. Özgürlük Ve Sartre	24
3.3. “Cehennem Başkalarıdır”	30
4. SONUÇ	36
KAYNAKÇA	43

1. GİRİŞ

Bu çalışmada varoluşçuluğun¹ ateist kanadının en önemli temsilcilerinden biri olan J.Paul Sartre'ın "Varlık ve Hiçlik" adlı eserinde geliştirip ortaya koyduğu onto-fenomenolojik² varoluşsal varlık anlayışı bağlamında korku kavramına bakış açısını konu edinmekte ve bu bağlamda felsefe açısından önemini vurgulamak amaçlanmaktadır. Çalışmada yapılmak istenen varoluşçu felsefe düşüncesinde bireyi temel alan ateist kanadın varlık ve insan bağlamında geliştirilen söylemlerini irdeleyerek ortaya koydukları düşüncenin özü saptanacak ve bu söylem üzerinden, duygu felsefesi yapılması amaçlanmıştır. Çalışma süresince Metodumuz fenomenolojik felsefe disiplinini uygulamaktır. Fenomenolojik felsefe disiplini ile öz (numen) ı tespit etmek amaçtır. Çalışma sırasında doğal çalışma sistemine göre hareket etmiş bulunmaktayız. Doğal çalışma sistemi parçalara ayırmaktan geçer. Nasıl ki besin alımı sırasında besini parçalara ayırarak vücuda alırsak bilgiyi alırken de bu metodu uygulamış bulunmaktayız. Kavramın özüne ulaşmak için kavramları parçalara ayırarak özü tanımak esastır. Varoluşçuluk üzerine veri alımı ve veriyi tanımlayarak birinci analiz olan varoluşçuluk kavramını tanımlamış bulunmaktayız. Varoluşçuluk; insanın önce var olduğunu daha sonra da değerlerinin kendisinin oluşturduğunu savunan felsefi düşüncedir.³ Varoluşçuluk düşüncesini eleştiriye ve sorgulamaya tâbi tutarak özü yani "numeni" elde edip, çıkarttık. Bu öz "insan" kavramı olmuştur. İnsan var mıdır yoksa yok mudur? İnsanın özü nedir? Özünü oluşturan bağlam nedir? Bu sorgulamalarla özler arasındaki bağlama erişim sağlayarak insanın insani boyutunu ilintileyerek bir sentez oluşturmuş bulunmaktayız. İnsanı, varoluşçuluğu, bahsi geçen özleri anlamlı kılan esas özün yani numenin "korku" olduğunu analiz ettik. Bu bağlamı kurarken de; insanın iki yapıdan oluştuğunu belirtmek gerekir. Hümanitas ve Animalitas. Antik felsefe de ruhsal boyut kavramı kullanılırdı. Çağdaş felsefeyle beraber artık "ruhsal" kavramı kullanılmadığı keşfedilmiştir. Bilinç kavramı "ruhsal" kavramının yerine geçerek içsel boyut olarak kullanılıyor. Sartre da içsellikten kastedilenin ne olduğunu ortaya koyarak yazılmıştır. Çalışma da iki tür analiz yöntemi uygulandı. İlk analiz parçalara ayırmak.

¹ Varoluşçuluk, 19. Yüzyılda ortaya çıkmış felsefi harekettir. Varoluşçuluk alanındaki çalışmalarıyla bilinen Walter Kaufmann'a göre varoluşçuluk; "...gelenekçi felsefeye karşı birbirinden apayrı birkaç başkaldırıya verilen addır..." Bkz: Kaufmann, Walter, Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk, çev. Akşit Göktürk, de yayınları, İstanbul, 1965, s. 5.

² Jean Paul Sartre tarafından Varlık ve Hiçlik kitabında ortaya konan kavramdır. Varlığın nedenini fenomen olarak kabul etmek anlamına gelir.

³ Ahmet Cevizci'nin Felsefe Sözlüğü ve Felsefeye Giriş kitaplarından alıntılanarak yazılmış kısımdır.

Varoluşçuluk ve insan kavramlarını parçalara ayırarak analiz edilmiştir. İkinci analiz bağlantı kurularak kavramın güncelle ilişkisi kurulmuş ve numeni elde etmek amaçlanmıştır.⁴

Psikologlar duyguya algının, yani temsili bir göstergenin neden olduğunu söylerler. Ancak onlara göre duygu daha sonra kendi içinde emilmek için nesnesinden ayrılır. Oysa Sartre, aksine duygunun her an nesnesine döndüğünü ve ondan beslendiğini iddia etmektedir. Sartre'a göre duygu, dünyanın bir değişimidir. Tam da bu noktaya dayanarak duyguların vücudu var etme biçimi olduğunu iddia etmek gerekir. Sartre'a özgün değer olan bu görüşün irdelemesini "korku" başlığında yoğunlaştırırken de çalışmamız konusu ve araştırmanın yöntem çerçevesi bakımından özgün değere sahiptir.⁵

Korku duygusu esasında varoluşçu felsefenin temel duygusudur.⁶ Sartre doğrudan korku duygusunu eserlerinde dile getirmez. Korku duygusunun yerine hiçlik duygusu, iç daralma, bulantı gibi kavramları Sartre eserlerinde kullansa da mahiyeti açısından bahsi geçen tüm kavramlar korku duygusuyla örtüşmektedir. Oluşabilecek kavram ve anlam çakışmalarının önüne geçebilmek için varoluşçu felsefe geleneğinde, sıkça karşılaştığımız fakat kavramsal açıdan görmediğimiz korku duygusu seçilmiştir.

Genel olarak Varoluşçu Felsefe düşüncesinde “korku” duygusunun mühim bir yeri olduğunu görmekteyiz. Felsefe tarihini içeren kitapların içerisinde varoluşçu düşüncenin ortaya çıktığı koşullar, “korku” duygusunun mahiyetini oluşturmaktadır. 20. Yüzyıl'a kadar dünyanın hiçbir döneminde toplumsal, ekonomik, siyasi ve askeri sorunlarla aynı anda karşı karşıya kalındığı görülmemiştir. 20.yüzyıl'ın başında dünya üzerinde iki dünya savaşı meydana gelmiş olup; bu savaşlarda sakat kalan, hayatını kaybeden milyonlarca insana ek olarak yaşadığı topraklardan sürülen insanların kendisini güvensiz, tehlikeli, mutsuz ve tahakküm altında hissedip yaşayan insan topluluklarına bırakmıştır. Böylesi bir kaos ortamında hiçliğin ve terk edilmişliğin insan üzerinde yarattığı iç daralması korku duygusunun temel duygu olması haline gelmiştir.⁷

Korku duygusu, insanın varoluşsal yapısı sebebiyle bir anlam arayışında olmasının başlangıcından itibaren beliren, insanı rahatsız eden bir duygudur. Endişe ve kaygı olarak da kendisini gösterir. Korkunun kendisini gösterme şekli öznel olup; anksiyete, bulantı, daralma, boğuntu, panik gibi kavramlarla da ifade edilir. Hal böyle olunca kişinin neden korktuğunu bulmak kişiye özgü olduğu için belirsiz bir şeylere neden aramaya sebep olmaktadır.

Korku duygusunun kavramsal açıdan felsefe tarihinde birçok filozof tarafından ele alındığını bilmekteyiz.

⁴ Prof. Dr. Niyazi Kahveci'nin Çağdaş Düşünme ve İnsanlığın Düşünme Evreleri Youtube Videolarından hareketle oluşturulmuş kısımdır. Giriş ve tezin tüm bölümlerinde Niyazi Hocamızın anlatımlarından esinlenilerek oluşturulmuştur.

⁵ Yazının bu kısmı, Jean Paul Sartre'ın Varlık ve Hiçlik kitabından hareketle oluşturulmuştur.

⁶ Michael Brady, Meraklısına Duygular: Duygular Nelerdir ve Ne İşe Yarar?, (Nova Kitap, 2022), 192.

⁷ Doç.Dr. Cemil Güzey'in Mimar Sinan Güzel Sanatları Üniversitesi, Felsefe Kavramları Ders Notlarından hareketle oluşturulmuş paragraftır.

Örneğin Platon cesaret kavramını açıklarken korkuyu yenmek olduğunu ifade eder. Yine Platon mağara alegorisinde de bilginin kaynağının korkuyu geçtiğini işaret eder.

Yine korku duygusunun baskın kavram olarak karşımıza çıktığı dönem; Antik Çağın sonu, Hristiyanlığın ilk yılları olan inanç dönemi yani Orta Çağ'dır. Dünya Tanrı tarafından reddedilmiş bir mekandır. Kötücül olan ruh ya da şeytan dünyaya egemendir. Bu döneme dair kavram olarak korku duygusunun ön planda olmasının esas nedeni ise günahkâr varlık olarak içinde varlığını sürdürdüğümüz dünyada yalnız olarak var olma durumumuzdur. Husserl, Heidegger, Kierkegard ve Sartre tarafından da bahsedilen “dünyada terkedilmiş olarak var olma” olgusu bizde korku duygusunu yaratır. Bahsini geçirdiğimiz filozoflar tarafından dünyadaki terkedilmiş varlığımız, özsel açıdan korkunun esas nedenidir. ⁸

Yeniçağ ile inanç yerini akla devretmiş ve dünya teosantrik yapıdan ayrılıp; akıl ile anlaşılmaya çalışılmıştır. Endüstrileşmenin de başlamasıyla 19. Yüzyıl, bilimin ve teknolojinin zirve olduğu dönemdir. Fakat bilim ve teknik her ne kadar zirve olsa da siyasal ve toplumsal sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar aynı İlkçağda ki gibi yaşamsal korkuların ve kaygıların oluşmasına sebeptir. Yine bu dönemde Arthur Schopenhauer akla uygunluğun mümkün olmadığından ve her şeyin anlamsız olduğundan bahseder. Bu dünyanın karanlık zindanlığı mahpusluktan ibaret olduğunu ve insan aklıyla dünyayı anlaşılır kılamayacağını dile getirir. ⁹Tüm bunlardan hareketle insanın evreni anlayamayacağı ve kendisinin de anlaşılabilir olmadığını bilgisine ulaşırken; insan rasyonel anlamda tüketilemeyen bir varlık olduğu bilgisine de erişiriz. Haliyle bu sonuçlar varoluşçu filozofları zorunlu olarak var olmanın lanetli bir durum olduğu fikrinin temellenmesine sebebiyet vermiştir. ¹⁰

Varoluşçu Felsefe iki ana başlığa ayrılacak olduğunda; teist varoluşçu düşüncenin en önemli ismi olan Kierkegaard'a başvururuz. Ona göre insan; gözlerini açtığında kendisini dünyada bulmuş olduğu bilgisinden başka hiçbir bilgiye sahip değildir. Haliyle insan, “yüce Tanrı” ve “hiçlik” karşısında “korku ve titreme” duyar. Bununla beraber insan dünyanın kesinlik içermeyen yapısının farkına varmıştır. Tanrı “korku” ile insanı kendine bağımlı kılmıştır. İnsanın korkularından kurtulması içinse inanması gerektiğini söyler. Varoluşun yarattığı bu korku halinden sıyrılabilmek için yalnızca akıl yetmez Kierkegaard için; aynı zamanda inanç gereklidir. Çünkü varoluşsal korku insanı aşan bir sorumluluğu içinde barındırır. Bu sorumluluğu yaşam boyunca devam eder ve insan yapacağı seçimler, alacağı kararların sonuçlarının muhatabı kendinden başkası olmayacaktır. Ya köle kalacak ya da efendi olacaktır. Son derece ağır sonuçları olan varoluş sorumluluğu karşısında insanı kuşatan en temel duygu korkudur. Bu duygu insanın yaşam tarzında sürekli bir değişkenliğe neden olur. Yaşam tarzlarında oluşan bu değişimler korkunun yok olmasını sağlamaz. Bu dalgalanmalar korkuyla

⁸ Ahmet Cevizci, Felsefeye Giriş, 1.bs, (İstanbul: Say Yayınları,2012), 145-150..

⁹ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, 3.bs, (İstanbul: Say Yayınları,2012), 7.

¹⁰ Cevizci, 2012, 240-260.

hareket eder. İnsan ancak korkularıyla yüzleştğinde kendi olmaya, kendisini bilmeye başlar.¹¹

Ateist varoluşçu düşünceye geldiğimizde ise “Tanrı öldü” sözüyle düşünce dinamiklerini altüst eden isim Nietzsche ile karşılaşırız. Tanrı öldü diyerek insanı, Tanrısız bir dünyada kendi başının çaresine bakmak zorunluluğunda bırakır. Nietzsche’ye göre insanlar birbirinden güç istenci bakımından farklıdır. Dönemindeki Hristiyan ahlakını ve düşüncesini dışlayan Nietzsche; kendi düşüncesini ve ahlakını temellendirirken de bu güç istencinin önemini vurgular. Ona göre en üst düzeyde olan insan (ubermensch) kendisini aşır, kendi özünü yaratan ve sürüden ayrılan insandır. Nietzsche’nin felsefi düşüncesinin temelinde Hristiyan ahlakı ve düşüncesinin bozulmuş olduğu argümanı yatmaktadır. Bu argümandan hareketle Nietzsche’ye göre düzelme ancak; Dionysos ve Apollon ile simgelenen Presokratik döneme dönüşmesiyle mümkün kılınacaktır. Çünkü Nietzsche’ye göre Presokratik dönemde filozoflar, varoluştan evvel özü önde tutup tragedya aracılığıyla hakikate ulaşmak için, korkularıyla yüzleşmişlerdir. Üst insan ancak korkularla yüzleşip özünden varoluşu sıyrarak hakikate ulaşmasıyla oluşmaktadır. Çünkü hakikat ancak sürüden ayrılma cesareti gösterenlerin ulaşacağı bir sonuçtur.

Yine Walter Benjamin ve Heidegger’in terminolojilerine bakacak olduğumuzda “yersiz yurtsuz” “yurtsuzluk” gibi kavramlar özü bakımından içinde korkuyu barındırır.¹²Varlık felsefesinin en önemli isimlerinden olan Heidegger’in “yurtsuzluk” imgelemesi esasında dünyada dasein olarak var olan insanın ölüm bilincinin derin manasının yarattığı baskıyla sarsılmış olduğunu ifade eder. Bahsettiğimiz bu baskının insanın kendi olmasını sağlayan “olumlu” baskı olduğunu da vurgular. Dünyada terk edilen, yersiz yurtsuz olan insan düşüncesinin devamını ise Sartre getirmiştir. Korkunun ontolojik açıdan ehemmiyetiye hiçliği ortaya çıkartmasıdır. Varlıktan ortaya çıkan hiçlik içinde bilinci barındırması bakımından olumsuz anlama sahip değildir. Ve en önemlisi diğer filozoflardan farklı olarak Sartre için varoluş, özden önce gelir.

“Korku ve Sartre” başlığını vermiş olduğum bu çalışmamın birinci bölümünde korku duygusunu yukarıda da takriben değinmiş olduğum ontolojik temellendirmesini ve ontolojik yapısını konu edinmiştir. Sartre ontolojisinde maddenin bilinçle kurduğu karşıtlığın sınırlarını varlıkla çizen Kendinde varlık (l’etre en soi) ve hiçlikle çizen Kendisi için varlık (l’etre pour soi) olarak iki başlıkta varlık alanlarından oluşmaktadır.¹³Birinci başlıkta olan varlık alanında bilinçten yoksun, zamansız fakat mekânsal bir varlık alanından söz etmektedir. Kendinde varlık bir başka varlıkla ilişkiden de noksan, kendisiyle özdeş olmasıyla beraber ne kendisi ne de Tanrıya dayalı bir varlık nedeni bulunmamaktadır.

¹¹ Soren Kierkegaard, Korku ve Titreme, (İstanbul: Say Yayıncılık,2015), 44-54 .

¹² Doç.Dr. Cemil Güzey’in Mimar Sinan Güzel Sanatları Üniversitesi, Felsefe Kavramları Ders Notlarından hareketle oluşturulmuş paragraftır.

¹³ Emine Demir, Jean Paul Sartre’in Varlık Görüşü Bağlamında Özgürlük Düşüncesi, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s.44.

Maddi olan şeylerin dünyasına karşılık gelir. Öte yandan belirlenmemişlik, akıcılık ve eksikliği içinde barındıran kendisi için varlık alanı ise insan bilincine denk gelmektedir. Sartre için insan hiçleme vasıtasıyla erişir. Kendinde varlık olarak adlandırdığımız nesnelere, kendisi için varlık olan kendisini merkeze alarak yani insan kendisini evrenden soyutlayarak ayrı bir bilinç olduğunu fark eder. Sartre’da insan, kendi hiçliğinin ve söz konusu hiçliğin bilincine erişebilen bir özbilinçtir. Hiçlikle beraber ortaya çıkan özbilinç, korku duygusunu açığa çıkarır.

Çalışmanın yine ilk bölümünde korkunun kendinde varlık ve kendisi için varlığın varoluşsal deneyimde yarattığı deneyimi ve varlıklar arasındaki ayrımı analiz edeceğiz. Yani kendisi için varlık (ki buna insan bilinci diyebiliriz), kendinde varlığı hiçleyerek kendisini var kılmaktadır. Öznel çabanın Sartre’daki vurgulanan noktasıysa kendisi için varlık bu yöntemle içinde kendisini bulur. Kendinde varlık ile arasındaysa ontiko-ontolojik uyumsuzluktan başkaca şey elde etmez. Yine bu doğrultuda ilerlediğimizde Kendisi için varlık bu dünyada olmasının bir mahiyeti bulunmadığı sonucuyla karşılaşırız. Ki Sartre Kendisi için varlığın bu dünyada olmasını absürdite yani saçma olarak ifade eder. Kendisi için varlık varolmasının saçma, anlamsız ve nedensiz şekilde olduğu bilincine eriştiğindeyse; öfke ve bulantı duyguları uyanır. Bulantı ve öfke ise korku duygusunun yansımalarından başkaca şey değildir. Bu bölümde kendisi için varlık ve korkunun detaylı analizi ele alınacaktır.

Çalışmanın son bölümündeyseniz “Korkunun Analizi” ele alınacaktır. Bu başlık altında yine Sartre’ın Varlık ve Hiçlik kitabında geçen özneler arası ilişkilerin nasıl gerçekleştiğinin izahını yaparken yine Sartre’a ait “Bakış Kuramı” üzerinden anlatılmıştır. Diğer çatı kavramları diye bahsedebileceğimiz seçim, özgürlük, sorumluluk ve korku kavramlarını Sartre, öznelerarası dünya üzerinden anlatır. Hal böyle olduğu için kendisi için varlık olan insan, varoluşuyla kendisini ilintileyerek “ben benim” demek için başka ben’e işarette bulunur. Bu durum sınırsız bir döngü oluşturacaktır. Ortaya çıkan bu sorun için Sartre “ben” in kendisini tanıması aracı ve benin ötekisi olmasından kaynaklıdır. Sartre’ın öznelcilikteki temel argümanı; ben’in seçiminin, seçtiği olmaya zorlamasından ibarettir. Sartre’ın Varoluşçuluk eserinde de dile getirdiği “Cehennem, diğerleridir”¹⁴Sartre bir yandan birbirlerinin ötekiliğine son vermeyen başka ben’lerin nesneleşmelerini dile getirirken öte yandan kendisini seçen ben’in sorumluluk aldığını belirtiyor. Sartre’a ait temel argüman hem kendi hem başkalarının varoluşun insanda uyandırdığı iç bulantı aslında korku duygusuna aittir. Sartre, insan hürriyetinin kendisini görünür kıldığı anlar korkunun anlarına denktir. Varoluşu gereği insan, kendi kendisiyle bütün olma arzusunu gerçekleştiremeyeceği içinde korkunun varlığı olarak varoluşunu sırtlanmak zorundadır.

¹⁴ Sartre, 2003, 26.

2. BÖLÜM: SARTRE ONTOLOJİSİNDE KORKU

2.1.Sartre: Fenomenolojik Ontolojinin Temeli

Uzun yıllar boyu süregelen ontoloji tartışmalarına Varlık ve Hiçlik adlı eserinde “*fenomenolojik ontoloji*” kavramıyla sonlandırmıştır. Grekçe’de ki “*phainomenon*” “*logos*” ve “*ontos*” kelimelerinin türetilmesiyle oluşmuştur. Logos, söz, bilgi anlamlarına gelir. Phainomenon ise bir şeyi görünür kılmak anlamına gelen “*phainesthai*” fiilinden türetilmiş olup; kendi kendisini gösteren anlamına gelmektedir. Ontos ise yine Grekçe’den bir kelime olup; varlık, şey anlamlarına gelir. “*Kendi Kendisini Gösteren Bilgi/Söz*” ve “*Varlığın Bilgisi*” olarak çevirdiğimiz bu iki kavramın temelini felsefenin doğduğu topraklardan Sartre’ın kendi yaşamına kadar süregelen tartışmalardaki temellendirme çabalarında görmekteyiz. Farklı kavramlar altında ele alınan Varlık esasında, bilinç ve bilinç kavramlarıyla beraber; varlık-bilinç ile bilinçler arasındaki etkileşim sorununa da sebebiyettir. Bahsi geçen varlık ve Hiçlik eserinin birinci bölümünde yer alan “...varolanı açığa çıkaran görünmeler ne içerindir ne de dışarının...” sözleriyle varlığı fenomene indirgeyip, tekleyerek onu izah ederek, düalizmin zıttı düşüncelerin yanında olduğunu belirtir.¹⁵

Sartre bu durumu açıklarken Rhyle’in, Zihin Kavramı eserinde geçen “makinedeki hayaletine” de atıfta bulunur. Makinedeki hayalet takriben; bütün bir evreni makine kabul edip bedenimizi de makine içindeki, en küçük makine olarak görür. Bir makinede olan mekanik yasalar neyse beden içinde aynı yasalar, çalışmalar ve içerik mevcuttur. Hayalet ise irade, bilinç, düşünceler olarak tanımlanmaktadır. Özne olmasının yanında herhangi bir yer kaplamaması bakımından mekanik yasalara göre çalışması mümkün değildir. Bir tarafta herkes tarafından gözlemlenen bir yasası, içeriği bulunan “dışsal” bir varlık iken, diğer taraftaysa tamamen öznel, birey tarafından gözlemlenmesi mümkün olandır. Bu noktada Gilbert Ryle insanı bu şekilde ikiye ayıran düalist düşüncenin saçma olduğunu dile getirir ve “makinedeki hayalet dogması” olarak açıklar. ¹⁶Sartre da aslında oluşan düalist yapının Descartes öğretisinden kaynaklı olduğunu ifade eder. Descartes ontolojik açıdan sonlu-sonsuz töz öğretisinde yer alan ayırımında teolojinin töz öğretisinin de gerisinde olduğunu gören Heidegger için Descartes içi ve dışı kutuplaştırmıştır. Hâlbuki Sartre’a göre var olan ne olarak görünüyorsa varolanın varlığı en nihayetinde o’dur ¹⁷. Sartre olmak ve görünmek ikiliğin de görünüşü var olanın varlığını kendisine doğru çeken gerçeği değil de görünüşler dizisinin tamamına gönderme yapan olarak tanımlanmaktadır.

¹⁵ Sartre, 2009,19.

¹⁶ Gilbert Ryle, Zihin Kavramı, (İstanbul: Doruk Yayınları,2011),124.

¹⁷ Sartre, 2009, 18-19.

Sartre'in fenomenolojik ve varoluşsal bakış açısını beraberinde içeren ontolojisinin, klasik ontoloji çerçevesinde farklılıkları vardır. Hal böyle olunca da Varlık ve Hiçlik eseri Sartre'in fenomenolojik ontoloji düşüncesinin mihenk taşı kabul görmektedir. Varlık ve Hiçlik'in ilk bölümünde yer alan indirgemeci düşüncelerine göre modern felsefesinin hataları da yok değildir. Kant ile başlayan nesnelere ardında numen olması düşüncesi Sartre'in ontolojisinde yanlış bir düşüncedir. Sartre için nesnelere ardında saklı bir şey söz konusu değildir. Yine Varlık ve Hiçlik kitabında "...Ancak Nietzsche'nin "art dünyalar yanılması" adını verdiği şeyden bir kez kurtulmuşsak ve eğer görünme-arkasındaki-varlığa (*l'etre-de-derriere-apparition*) artık inanmıyorsak, görünme de tersine, olumsuzlukla; özü varlığa aykırı düşmeyen, aksine varlığın ölçüsü olan görünmektedir. Husserl yahut Heidegger'in fenomenolojisinde rastlayabileceğimiz fenomen fikrine de böyle ulaşırız."

Fenomen özü gereğince görece kalmaktır. Özü gereği görünmek olması kendisine görüldüğü gibi varsayması düşüncesini doğurur. "(...)Omzunun üstünde, mutlak varlığa işaret etmez. O ne ise o'dur, çünkü o kendisini olduğu haliyle belli eder... Çünkü kesinlikle kendi kendisinin göstergesidir."¹⁸. Burada Sartre'in yaptığı devrim diye adlandırabileceğimiz husus Platon'dan beri süregelen düalist yaklaşımı aşmaya çalışırken, varlığa yüklenen "görünen şeyler" ve asıl gerçek olduğu "düşünülen şeyler" ayrımını, ortadan kaldırıp, varlığı yalnızca fenomene görünen şeyin kendisine indirger. Sartre bu düşüncesini oluştururken iki düşünürü kendine temel almıştır. Kant'ın fenomen görüşü; çifte göreceliğe sahip bir görünme değildir. Descartes'ın da "Cogito Ergo Sum"¹⁹ önermesi temel çıkış noktalarıdır. Sartre bu çıkış noktalarında öncelikli olarak kendisine başlangıç noktası yaratır. Bilinci ele alıyorsa şayet başlangıç noktası yine bilincin kendisi olmalıdır. Kendisinden şüphesi olmayan bilinç, varlığını adım adım kurar. Sartre'da verili nesnelere, sürekli hareket halinde ve kendilerini algılayan bir bilincin ihtiyacı doğar. Bununla birlikte kendisi için varlığın bilinç durumu dışında, fenomenlerin varlığının tam manasıyla gerçekleştiğini söyleyemeyiz.

Sartre, varlıkların dünyasının nesnel açıdan analizini yaparken; kendinde şeye ilişkin, öznel olamayan durumun ortaya çıkmasında yardımcı olma çabasıyla da karşılaşırız. Özne, nesnelere idrak ederek, fenomenolojik yaklaşımda olduğu gibi aynı zamanda öznel bir nesnellikte katar. Sartre perspektifinde bu çelişik bir durum değildir. Çünkü Sartre için şey ya da fenomenoloji esasen görüldüğü gibidir. Fenomenoloji yapmak derken; fenomenlerin yahut görünüşlerin Sartre açısından kavramsal olarak birbirinden ayrı tasviri bulunmaz. Özne hiçbir zaman tüm bakış açılarıyla verili nesnelere aynı anda kavraması mümkün değildir. Nesneyi tüketmesi gibi bir durum da söz konusu değildir. Bu durumda nesnenin kendi nesnellliğini kazandığını işaret eder.

¹⁸ age, 20.

¹⁹ Düşünüyorum o halde varım anlamına gelir. Descartes, Yöntem Üzerine Konuşma, 11 bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları), 45.

Kendisi için varlığa dair, bilincin kendisi dışında farkına varabileceği temel bir etmen de yoktur. Bilincin, kendisinin nedenini başka yerlerde araması da “saçma” olacaktır. Bilinç esasında şeylerin algılandığı yerdir.

Bilinç, kendi dışındaki dünyanın algılandığı alandır. Kendi için varlık için bilinç, öz ile görünenin, bir olduğu yerdir. Bu açıdan bilinç, hep bir şeyin bilinci olarak var olacaktır. Bilincin temel özelliği, ontiko-ontoloji olması “ontik olanı ontolojik olana doğru aşmasıdır”.²⁰

Sartre açısından bilinç, düşünümsel (reflexivity) ve düşünümsel öncesi arasındaki farklılığın esas nedeni bilincin, düşünümsellik sürecindeki nesnelleşmesinden kaynaklandığını söyler. Bu demektir ki bilinç, özsel anlamda bir şeyi algılayarak o şeyin bilinci haline gelir. Düşünümsellik öncesi bilinçte nesnelleşme sürecinden daha çok kendisine dönük bir algılama vardır. Bahsi geçen kendisini algılayan bilinç ise esasında benliğin kendisidir. Sürecin sonundaysa, öz bilinç gerçekleşerek; sonrasında meydana gelecek bütünleşmeyle benlik yani ego meydana gelir. Yani Sartre’da bilinç transandantaldır. Bilinç dışında transandantal yani aşkınsal bir şey yoktur. Bilinç dışındakiler bilince içkindir.

Varlık ve Hiçlik eserinde de belirttiği üzere bilinç alanında en fazla katkılar sunan ve çalışmalar yapan düşünür Husserl’dir. Fenomen kavramından hareketle modern fenomenolojiyi oluşturan, her bilincin, bir başka şeyin bilinci olduğunu söyleyerek; bilincin transandantallığını gösterir. Husserl nesnelere yığılarak toplandığı yere bilinç der. Mekânsız bilinç olamayacağı gibi bilincin olmadığı mekân da düşünülemez. Bilinç konusunda doğrusal bir güzergâh belirleyecek olduğumuzdaysa Sartre’dan Husserl’e, Husserl’den de Brentano’ya değinmemiz gerekir. Çünkü Husserl, felsefe düşüncesinin temelini Brentano’nun yaklaşımını yerleştirir. Brentano zihinsel süreçleri temel alan ünlü bir zihin psikoloğudur. Burada temel mantık öznelliği inceleme alanına almaktır. Nesnelere çevresinde yeralan, bütün özelliklerin dışarıda tutularak fenomenin özüne ilişkin öngörüler edinilmeye çalışılır. Ayrıca öngörülerin edinilmesi için; özün kendisine ulaşılırken, geçirilen zihinsel süreçler de paranteze alma yöntemi kullanılır.

Fenomenolojik yaklaşım da Brentano daha çok “algı” kavramının üzerinde durur. Brentano’nun psikolojik yaklaşımında yer alan içe bakış yöntemi fenomenolojinin türevi olarak yer almaz. Çünkü fenomenolojiyle uğraşan kişinin zihnini gözlemlemek mümkün değildir. Gözlem yerine sezgisel yöntemler aracılığıyla zihnin özü kavranmaya çalışılır. Bir çeşit zihinsel damıtma yöntemi uygulanır. Bu durum pek tabii öz bilincin analizine dair tezatlık oluşturmaz. Çünkü öz halihazırda zaten zihinde görülendir. Hakikat ile görülenin zıtlaştığı, fiziksel nesnenin alanına ait bir “zihin” kavramı oluşmaz. Bilinç özü bakımından saf fenomen olarak nitelendirilir. Fenomenlerin bir varoluşu bulunmaz tamamen sezgisel özleri bulunur.

²⁰ Sartre, 2009, 32-40.

Sezgisel özleri bulunan bu özler yine sezgi yoluyla anlaşılabilir. Bilinçte bu yolla anlaşılabilen bir fenomendir. Fenomenolojik yöntem içinde esasında saf sezgisel yöntem bilimi olarak adlandırabiliriz. Bireyin psikolojik, içsel bakış açısının aksine, fenomenoloji yöntemi, bilinç üzerine düşünümsel yönelimi ifade eder ²¹.

Fenomenoloji içerdiği kavramlar ve terimler kolay anlaşılabilir değildir. Sartre'a göre -ki bunu Varlık ve Hiçlik kitabında Husserl, Hegel, Heidegger bölümünde de dile getirir- Husserl bazı karanlık noktalara ışık tutar. Bir örnek verecek olduğumuzda ise; birbirinden farklı seslerin özlerinde bulunan farklılık ancak sezgisel yöntemle farkedilir. Husserl'in fenomenolojik yöntemi, sesler örneğinde de değindiğimiz üzere "tümeller problemine" de yanıt bulmaktadır. Nesnenin yapılandırılma sürecinde ortaya çıkan bilinç, esasında öznelğin deneyimsel açıdan algılanan şeylerin kavramsallaştırılmasında işe yaramaktadır. Yani seslere dair kavramların biz insanlarda daha önceden verili olduğu varsayımı üzerine temellenen buradaki düşünce ile; seslerle ilgili deneyimlediğimiz şeyleri kavramsallaştırırız.

Sartre, Husserl'in yaklaşımını bilinç kavramı çerçevesinde ele alır. Saf bilincin kendisine yönelerek özü görülenmesinin sebebiyse bilince dair başlangıçların deneyle kazanılmasıdır. Sartre açısından bilinç, varlığın olumsuzlanmasıdır. Bu olumsuzlanma varlığın kendisine yaptığı bir durumdur. " Bilincin içeriği yoktur" diyerek duygu durumlarını ve duyguların etkilerini dahi bilincin dışında bırakan Sartre; farklı duyguların kaynaklarının içsel olduğunu düşünsek dahi bilincin dönüşlü düşünce yöneliminde temellendirir. Kendisi için varlığın iç hayatını reddeder. Bu da; Sartre için, yaşanan indirgemeci yaklaşımdan sonra farklı bir halde olmayacağımızdır. Yani daha korkmuş, öfkeli biri olmamız mümkün değildir. Çünkü öfkelenmiş, korkulu olma durumunun bilincine varılmıştır. Kendisi için varlık o halde Sartre için olumsuzlama yoluyla kendisini var eder. Kendinde varlıktan ayrılan noktaysa kendisi için varlık aynı zamanda hiçliğin taşıyıcısıdır. Bu kısımda Sartre'a ait yeni bir kavram ile karşılaşmaktayız. "Hayal kurma". Sartre için hayal kurmak mühim bir konudur. Algılamak ile hayal kurmak arasındaki ilişkide Sartre, Husserl'in nesnelere etkin kılarak, meydana getirdiğimiz fenomenleri pasifize etmiştir. Sartre açısından Husserl, ortaya çıkan merkezi ayrımları önemsemez. Varolanları parantez içine alan ve o nesnelere bilinciyle korunan şeyi betimleyen bir fenomenolojik yaklaşıma sahip olan Husserl'de algı ve hayal kurma arasında bir fark görünmez. Sartre ile Husserl arasındaki fenomenolojik yöntem açısından yol ayrımlarından birincisi budur. ²²

Sartre için kavramış olduğumuz fenomen ile hayal kurulan nesnenin arasında ayrım yoktur. Sartre için varolan nesneyi hayal etmem ile algım birbirine özdeşdir. Örnekle izah edersek; keman hayalimle varolan kemani algılamam arasında bir fark bulunmamaktadır. İkisi arasındaki fark "hiçbir şey" (*le rien*). Hiçbir şey'in altını çizmemizdeki sebep ise; Sartre için bu kavram özgürlüğe denk gelmektedir.

²¹ Edmund Husserl, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2012) 20.

²² Jean-Paul Sartre, *L'imagination (Hayal Kurma)*, (AnnaArborPaperbacks, NewLeftBooks, 1972) 111-258.

Herhangi bir özgürlük kalıbı algılarımızda oluşmuş değildir. Hal böyle olunca da hiçbir şey dediğimizde bilinçte özgürlüğü de çağırıyoruz.

Hayal kurmak algı ile gerçek arasındaki farklı ilişki biçimiyle ortaya çıkar. Var olan gerçekliğe, nesneleşmek için ihtiyaç duyar. Hayal ürünü olan şey, bir algı temeli üzerinde gerçek olarak kavranılan nesneden farklı olarak ileri sürülür. Sartre düşüncesinde tüm bunlar göz önüne aldığımızda hiçlik aslında hayal kurmanın anlamını ortaya çıkartır. Hiçlik, varlıktan bağımsız düşünülüp, tecrübe edilemez. Esasında hiçleştirme sürecinde varlığın geneline ilişkin olumsuzlama eylemi söz konusudur. Sartre'da hiçleştirmenin başlangıcı olarak olumsuzlamaktan daha çok öz refleksibilinçtir.

Burada bir diğer önemli husus ise kendisi için varlık, varlık olarak değil de hiçlik olarak ifade edilir. Kendisi için varlık, varlık dünyasında neden-sonuç zincirinde bir halka konumundayken, hiç varlığı olması bakımından, varlık dünyasındaki zıtlıkları içinde barındırabilmesi açısından özgürlüğün yaratıcısı ve taşıyıcısı konumundadır. Fakat o, kendi varlığı ile kendisini, ilişkilendirme olanağına her an sahip bir hiç varlığı olarak, doğadaki neden sonuç zincirlemesinde halka değil de zincirlenmenin başlangıcıdır. Kendisi için varlık haliyle nedensellik belirleniminin dışında kendisini var edebilme olanağına sahiptir.

Sartre düşüncesindeyse tam da bu noktada, hiçleştirme eylemlerinin potansiyelini barındıran kendisi için varlık, özgürlüğünün de zorunlu temelini içinde ontolojik gerçekliğiyle beraber barındırır. Bahsi geçen özgürlük, negatif özgürlüktür. Sartre'ın diğer düşünürlere ait fenomenolojik yaklaşımdan ayıran fenomenolojik yaklaşımının temelindeyse bu negatifliğin açığa çıkması vardır.

Sartre varlıklar dünyasının ardında varolan ve onların varolmasının güvencesi olan ideal varlık alanı şeklindeki düalist varlık anlayışını kabul etmez. Bu düşünceye ek olarak Sartre, esas içeriğinin varlık olduğu kendinde varlık ile yine esas içeriğinin hiçlik olduğu kendisi için varlığın, aynı varlığa dair iki farklı görünümü olduğunu ifade eder.²³ Kendisi için varlık ve kendinde varlık, birbirlerinin varlığını açığa çıkarır. Kendinde varlık, varlık sıfatını edinebilmesi için kendisi için varlığa ihtiyaç duyarken; kendisi için varlığın da açığa çıkması için kendinde varlığa ihtiyaç duyar.

Kendisi için varlık anlam kazanabilmesi için kendinde varlık şarttır. Salt manada anlamsızlığa karşılık gelen kendinde varlık da kendisi için varlık vasıtasıyla göreceli anlam kazanır. Kendisi için varlık vasıtasıyla bilincin varlığı “fenomen” olacaktır. Sartre'ın ontolojisinde kendisi için varlığa temel belirlenimi “hiçlik” olması bakımından öncelik veriliyor görünse dahi esasında varlık dediği şey fenomenlerin toplamından ibarettir. “*Fenomen kendisini ifşa edendir, (...) bu nedenle olduğu gibi betimlenebilen bir varlık fenomeni, varlığın bir görünmesi olmalıdır*”²⁴.

²³ Talip Karakaya, Sartre Felsefesinde Varlık Sorunu, Ankara: Elips Yayınları, 2004. Esinlenilerek yazılmıştır.

²⁴ Sartre, 2003, 23.

Sartre’da varlık alanı yahut nesnelere alanı denildiği zaman anlamamız gereken, kendinde varlık alanı olarak doğanın kendisi, maddesel varlığın alanıdır. Bu düşünce doğrultusunda fenomenlerin varlığını varlık fenomeninin kendisine indirgenemez. “(...) *Varlık fenomeni, varlığın fenomen öteliliğini (transphenomenalite) gerektirir*” ve *varlık gerçekliği, varlığın görüngü aşkınlığını zorunlu kılar.*²⁵

Bu kısımda Sartre’ın üzerinde ısrarla durduğu kısım, kendinde varlığın numen değil fenomen olmasıdır. Kendinde varlık fenomeninden aşkın değil fenomenin içindedir. Çünkü öncesinde de izah ettiğimiz gibi kendinde varlık, bilincin nesnesi olduğunda fenomen olur. Bilinmekte olan, kendinde varlıktır. Bilmekte olan ise kendisi için varlıktır. Buna bağlı olarak kendi başına varlığı olmayan kendisi için varlığı; kendisi olmayan ile meramı doğrultusunda kendinde varlık ile ilişki içinde fenomen gerçekliğini oluşturur. Dolayısıyla Sartre’da “her bilinç bir şeyi bilinci”dir. Bilinç bu açıdan kendisini kendi olamayan diğer şeylerden farklı kılarak, görünür hale getirir. Bir şeyin bilincinde olan bilinç ise esasında farkında olduğu şeyin de farkındadır. Haliyle bilinç töz değildir. “*O salt görünüşdür, ancak kendine görüldüğü oranda varolur*” .Bilinç transandant bir nesnenin bilinci olduğu müddetçe kendisinin de bilincine varır. *Bilinç kendisini kendi nesnesi olarak almaz çünkü bilincin nesnesi doğası gereği bilincin dışında, dünya içindedir*²⁶.

Tüm bunlara istinaden Husserl’in yönelimsellik ilkesi üzerine fenomenolojik ontolojisini temellendiren Sartre için; bilincin yönelimselliği, bilincin transandant yapısıyla beraber bilincin kurucu yapısını da oluşturur. Yani bilinç aslında “*kendisi olmayan bir varlıkta taşınarak doğmaktadır*”²⁷. Bu bilgilere dayanarak şu sonucu elde ederiz ki; bilinç önceden verilmiş mutlak bir öznellik değildir. Öncesinde de açıklamaya çalıştığımız üzere, öznellik denilebilecek şey “bilincin bilincidir”. Bilinç olma bilincinin, kendisini niteleyebilmesi için bilincin kendisini analiz edip bir senteze sokması gerekir. Ve bu ancak kendinde varlık ve kendisi için varlık analiziyle ifade edilebilir.

2.2. Varlık Türlerinin Analizi

2.2.1. Kendinde Varlık

Felsefe tarihi boyunca varoluşçu olarak tanımlanan bütün düşünürlerin, felsefe yapma etkinliklerinin başlangıç noktasını oluşturan insanın varoluşuna dayalı olan varlığıdır. Sartre da diğer varoluşçu düşünürlerden farksız olarak, varoluşçu düşüncesinin merkezine; varlık ve bilinç ilişkisi ile özgürlük ve ölümün içinde bulunduğu zıtlamalardan oluşan iki ayrı kategorik sorunu yerleştirir.

İlk kategori olarak varoluşun sorgulanması öz açısından varlık sorgulamasını da zorunlu kılar. Sartre için felsefenin temel problemi kuşkusuz “varlık” problemidir.

²⁵ age,16.

²⁶ Sartre, 2009,32.

²⁷ age,38.

Kendinden önceki tartışmalarda varlığa yönelik ontolojik araştırmalara fenomenolojik yorum kazandıran Sartre; varlığı fenomenlerin de etkisiyle ontolojik açıdan irdeler.

Sartre öncelikli olarak varlığı “*kendinde varlık*” (etre en soi) ve “*kendisi için varlık*” (etre pour soi) olarak iki gruba ayırır. Kendinde varlık, takribî bir tanımla evrende varolan cansız şeylerin tümüdür. Nasılsa öyle olan, kendi kendisiyle özdeş olan bu varlıklar bilinçten yoksundurlar. Pasif varlıkların dünyasına karşılık gelen bu varlık grubundaki varlıklar sorumluluk alamazlar, ne türetilebilirler ne de indirgenebilirler. Kendinde varlıklar zamandıdır. Kendi kendileriyle özdeş olması bakımından da değişmezdir. Ne edilgen olarak ele alınabilir ne de etkinlik olarak yorumlanabilen somut varlıkların tümünü bu grupta ele alırız. *Farklılaşmaması, hiçbir özelliği olmaması, zamansal değil de uzamsal olması bakımından kaba varoluş olarak da tanımladığımız kendinde varlık deyimi; Sartre da dünyaya karşılık gelir*²⁸.

Kendinde varlık yalnızca vardır. Salt doluluk, kapalılık ve bunlara bağlı olarak içkinlik ile var olup, ne ise odur. Kendi kendisiyle dolu olması hasebiyle de sıkı ve mattır. Oluşun ötesindedir ve olduğundan başkaca şey olmayandır. Kendisini başkalıkla konumlandırması söz konusu değildir. Kendinde varlığın varolduğunun yahut varolmadığının bile farkında olan insandır yani bilinç varlığıdır. Kendinde varlığın olması ya da olmaması, olası dahilindedir. *Aposterioridir*.²⁹ Pasif olmak yahut aktif olmak kendinde varlığa ait özellikler değildir. Olanak halindeki şeyden türetilmesi veya zorunlu olana indirgenmesi de söz konusu değildir. Kendinde varlık, neyse o olması bakımından tamdır. İçinde kendiliğinden ortaya çıkacak yahut kendinden taşacak herhangi bir gizil gücü de yoktur. “(...) *gizilgüçlülük buradakiyi belirlemek üzere geleceğin derinliklerinden çıkıp ona gelir, ama kendinde olan buradakinin kendi gizilgüçlülüğü ile münasebeti bir dışsallık münasebetidir...*”³⁰

Bir başka durum ise kendinde varlığın yaratılmamış oluşudur. Lakin kendi kendisini de yaratması söz konusu değildir. Çünkü kendi kendisini yarattığını ifade ettiğimiz zaman kendinden önceki varlığını da gerektireceği için mantık ilkeleriyle çakışacaktır. Kendinde varlık zamansal olmaması bakımından imkânsızlık ya da mümkünlük durumu da söz konusu değildir. Kendinde varlığın bilinci yoktur. Bilinç varlığı olarak var olan insanın varoluşundan kaçmasının mümkün olmadığını gösteren, bulantı, korku, kaygı gibi duygularla sarmalandığı; varlığın saçmalığını duyumsaması bakımından hiçlenen fenomenlerin varlığına denk gelir. Bahsettiğimiz hususu Sartre tarafından “fenomenal bir varolan, varolan olduğu sürece asla başka bir varolandan türetilemez. Kendinde varlığın olumsuzluğu adını vereceğimiz şey de budur”³¹ şeklinde ifade edilir.

²⁸ age, 29-34.

²⁹ Sonradan gelen.

³⁰ Sartre, 2009, 262.

³¹ age, 41.

Bizim için esas önemli olan kısım ise bilinç varlığı olan insan ile ilişkisi. İnsan gerçekliğini de Sartre kendinde varlıkla açıklar. İnsan gerçekliğinin kendinde varlıkla ilişkisini sorumlu ve kurucu bir ilişki olarak tanımlar.

Kendinde varlık ve bilinç varlığı olarak insanın arasındaki ilişki temelinde bilgiyi barındırır. Kendi için var eden hiçlik ilişkisi kendinde varlığın olumsuzlanmasıyla kurulur. Kendinde varlık için zaman ve mekânın karşılığı yoktur. Geçmiş, şimdi, gelecek, burada yahut orada olma hali gibi durumların hepsi bilinç varlığına aittir. Kendinde varlık dediğimizde “tamlık” kavramı tezhür etmelidir.

Çünkü kendinde varlık hiçbir şeyin eksikliğini çekmez. İlaveten kendisi için varlığın zamansallığı içerisinde yaşanan geçmişin kendinde varlık özelliği de onun hiçlenebileceğini gösterir niteliktedir. Kendinde varlık özelliği kazanan insanın geçmişi, hiçleme eylemiyle geleceğe doğru sıçrayış gösterecektir.

Bu da geçmişe yüklenen manayı değiştirilir kılacaktır hem de geleceğe yeni bir anlam kazandırır. “Kendinde varlık, kendisi içinin önce olmuş olduğu şeydir”³² Bilinç varlığı olarak var olan insan esasında kendinde varlık ile kendisi için varlığın kurduğu ilişki sırasında ortaya çıkan zıtlıkların oluşturduğu boşluktan yararlanır. Bu şu demektir ki, “kendisi için varlık, kendinde varlığın kopup ayrıldığı boşluktan başkaca şey değildir”³³.

Sartre için kendinde varlık yalnızca vardır ve oradadır. Hal böyle olunca “neden var?” sorusunu kendinde varlık için sormak saçmadır. “(...) ileride, geride. Ondan önce hiçbir şey var olmadığı gibi hiçbir zaman onun var olmamış olabileceği bir an dahi olmamıştır”³⁴. Kendi içerisinde dahi anlamsızlığı barındıran kendinde varlık saçma olması dışında salt olumsuzluktur.

Kendisi için varlık perspektifinden bakıldığında kendinde varlık gereksizdir. Kendisi için varlık olmasa bir anlamı bulunmamaktadır. O halde özetleyecek olduğumuzda şu sonuçla karşılaşırız. Sartre kendinde varlığı salt bir anlamsızlık, saçmalık bütünü olarak tanımlarken, anlam kazanabilmesi için kendisi için varlıkla zorunlu bir bağ kurar.

2.2.2. Kendisi İçin Varlık

Sartre'n insan ile özdeşleştirdiği varlık alanı. Bilinç varlığı alanı olarak da geçen bu varlık alanında kendinde varlığın olumsuzlayarak hiçleme eyleminin gerçekleştirilmesi, kendi için varlığı oluşturur. Kendinde varlığın olumsuzlanması ise bilgi vasıtasıyla insan gerçekliğini oluşturmasına dayanır.

³² age,198.

³³ Sartre, 2009, 240.

³⁴ Jean Paul Sartre, *Being And Nothingness: an essay on phenomenological ontology*, trans.Hazel E.Barnes, New York: Philosophical Library, 1989 190.

Varlığa ilişkin yapılan sorgulama esasında ortaya çıkan olumsuz yargılar insanın gerçekliğini oluşturur. “(...) varlığın, varlık tarafından soru konusu yapıldığı varlık alanıdır”³⁵ diyerek kendisi için varlık ya da diğer bir deyişle bilinci tanımlayan Sartre için; olumsuzlamayla yapılan her yıkım kendisi için varlığın olgusal gerçekliğini oluşturur.

Kendinde varlıktan farklı olarak kendisi için varlık, ne ise o olmayan hatta ne değilse o olan olarak varolandır. Kendisi için varlık dünyaya fırlatılmış ve dünyada bırakılmış olandır. Kendinde varlığa anlam katarak, dünyadaki varoluşunu da kendi içinde taşıyandır. Kendinde varlıktan farklı olarak kendi kendisini aşar. Tam bir doluluk hali bulunmaz aksine varlık dağılmasıdır. Bu dağınıklık esasında kendisi için varlığın yapısındaki boşluklardan hem kendine hem de varlığa uzaklık koyarak insan gerçekliğinin oluşmasına olanak sağlar. Başlangıçta da işaret ettiğimiz hiçleme edimini gerçekleştirebilmesi yapısındaki bu boşlukla olanaklı hale gelir.

Kendisi için varlık da kendisinin temeli değildir. Kendinde varlıktan farklı olarak kendi varlığı kendisi için sorun teşkil ederek vardır. Kendisi için varlığın yapısında bulunan boşluklardan ötürü kendisini kusurlu bulur. Kusur, eksikliği içinde barındırır.

Kusursuzluk, eksiklik yahut mükemmel olan neyse onu bilen ona erişmeye çalışan varlığın alanıdır. Korku duygusunun oluşmasında da bu eksiklik, mükemmelliğe erişme çabası vardır. Varlık ve Hiçlik içerisinde kendisi için kendinde olarak ifade edilen mükemmellik tanımıyla Sartre; kendisi için hazır yapısından bir kopuş yaşamadan kendinde varlık olma çabasını ifade eder. Fakat kendisi için varlık tanımlamasını yaparken “hiçleme” eylemini varlığın temel dinamiti olarak ortaya koyduk. Hiçleme, kendisi için varlıkla aynı olan bilincin varolma biçiminden başkaca şey değildir.

Kendinde varlığın “varlık” olarak anlam kazanmasının tek yolu kendisi için varlık ile kuracağı ilişkidir. Kendisi için varlık, kendinde varlığın zıddı olması bakımından eksikliği içinde barındırır, yarım kalmışlık ve boşluk içerisindedir. Herhangi bir içeriği yoktur. Ontolojik açıdan bu eksikliğin, boşlukların tamamlanması söz konusu değildir. Fakat kendisi için varlık bilinç vasıtasıyla bu boşlukları doldurur.

Bilinç, kendinde varlık olan dünyayla kendisi için varlık olan insan ile ilişkisinin zeminidir. İnsanın dünyayla bağındaki yönelimsellik bilincin şüpheli tavrıyla gerçekleşir. Şüphe sorgulama eylemini ortaya çıkarır. Bilincin sorgulaması ise; hem bilincin hem de bilince transandant olanın varlığını varsayar. Sorgulama eksiklik olan yahut belirsizlik olan varlıkla başlar. Olumlu cevapları varlığa içkin kılarken olumsuz cevaplarsa hiçliğe içkin kılınır.

Bilinç ile varlık ve hiçlik arasında ilişki kurulur ve bu ilişki bilinç vasıtasıyla taşınır. “(...) Varlık hakkındaki sorularımızı koşullandıran, varlık olmayanın bizim dışımızdaki ve içimizdeki sürekli olabilirliğidir.

³⁵ age, 131.

Ve yanıtın sınırlarını çizecek olan da, yine varlık olmayandır: varlık ne olacaksa, bu, zorunlu olarak olmadığı şeyin fonu üzerinden elde edilecektir”³⁶.

Kendisi için varlıktaki boşluk olan hiçlik, dünyaya aşkın olan bilincin ve kurduğu dünyadan oluşan gerçekliğin birleştiricisidir.

Sorgulama hem bilinçler hem de bilinç olmayan varlığa dönük yapılırc Varolan her şey kendisini sorgulamayla bilince açar. Varlığın kendisini bilince açması hiçliğin varlıkta oluşunun da kabulüdür.

Diğer taraftan da kendinde varlıktan farklı olarak zamansaldır. Sartre’da zamansallık geçmiş, şimdi, gelecek, öncelik, sonralık olarak birbirinden ayrı parçalar olarak düşünülemez. Zamansallık Sartre da bütünlüklü yapıdır. “Kendisi için varlığın kendinde varlığı sürekli hiçleme sürecinde deneyimlediği öznel durumdur”³⁷ olarak dile getiren Sartre insan gerçekliğini oluşturanın da bu zamansal bütünlük olduğunu gösterir. Zamansal bütünlük içerisinde yer alan insan gerçekliğinin oluşması da hem ayırışmayı hem de bütünleşmeyi içinde barındırır. Zamanın ardaşıklığında şimdi olan kendisi için varlık geçmişteki haline geldiğinde kendinde varlığa dönüşür. Geçmiş insanı acılarından ayırarak onu iyileştirici güç olarak var olurken şimdiden hareketle bir anlam kazanır.

Zamanın bütünlüklü yapısı içerisinde insanın geleceği şimdiye, şimdi geçmişe doğru yol alarak insanın öznelliğini oluşturur. “Her şimdinin yazgısı bir eskiden haline gelmektir. Zaman kemirir ve oyar, ayırır ve kaçar”³⁸.

Kendisi için varlık özünde boşluktan oluşmaktadır. Jean Paul Sartre için bilinç varlığı olan kendisi için varlığın, bulantı sebebi olan boşluktan, kendinden taşarak kendisi için varlığın tasarımsal yapısına ve bu durumda da ekstatik zamansallığına³⁹ geçiş yaptığını dile getirir.

İç daralması, bulantı kendisi için varlığın sürekli hiçleşmesinin ortaya çıkardığı bir durumdur. Bu duyguların içinde, kendisi için varlık dünyanın olumsuzluğunu fark eder. Dünyanın olumsuzluğunu kavramak amacıyla hiçliğin içine yerleşen kendisi için varlığın vasıtasıyla insan gerçekliğine dönüşür. Dünyanın dünya olarak algılanmasının temelini, kendisi için varlığın hiçleyici edimini geçirir. Sartre bu kavrayışın zorunlu sonucu olarak da “insan gerçekliğinin, hiçliğin içinde, yüzeye çıkmasını”⁴⁰ görür.

Kendisi için varlığın, kendinde varlıklara karşı hiçleyerek olumsuzunu elde eder. Ortaya çıkan gerçeklik olumsuzlamanın, hiçlemenin temelidir. En nihayetinde hiçliğin yapısı olanaklılığın değili olarak karşımıza çıkar.

³⁶Sartre, 2009, 48.

³⁷ Jean Paul Sartre, Duvar, 12.bs, (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2016),19.

³⁸ Sartre, 2009,189.

³⁹ Heidegger tarafından ortaya konulan, zamanın temel kavramıdır. Ötekinin zihnindeki haliyle arasındaki uyumsuzluk.

⁴⁰ Sartre, 2009, 67.

Olumsuz yargının kökeni olarak hiçlik karşımıza çıkar. Çünkü hiçlik de olumsuzlamadır. Burada Sartre'ın yapmaya çalıştığı şey hiçliği bir edim olarak ortaya koymasıdır. Fakat hiçlik bir varlık olmadıkça kendisini hiçleyemez. Eğer ortada bir hiçlik verilebiliyorsa bu varlıktan önce yahut sonra değil varlıktan bağımsız, dışında verilir. Bu da varlığın yüreğinden taşar. Sartre'n deyimiyile bir kurtçuk gibi belirir.⁴¹

Özgürlük, bilinç sahibi varlığa ait kavramdır. Bilinç sahibi olan varlık yani kendisi için varlık yani insana ait olandır. Bireyin varoluşu kendinde varlığın hiçlenmesini zorunlu kılar.

Kendisi için varlık her ne kadar kendinde varlık nezdinde varlığın birbiriyle benzer iki ayrı varlık biçimini oluşturuyor olsa dahi aralarında sıralaması mevcuttur. Her iki varlık alanı da birbirini gerektirir. Kendinde ve kendisi için varlık alanları aynı varlığın iki farklı varlık biçimi olarak birbirinin varlığını ortaya çıkartır. Kendinde varlık, kendisi için varlık olmadan bilinç için varlık diyebileceği bir sıfat kazanamaz. Bununla beraber kendisi için varlık da bilincinde olunan kendinde varlık olmadan ortaya çıkamaz.

2.2.3. Varlıklar Arasındaki Ayrımlar

Sartre için, kendisi için varlık esasında kendinde varlığın hiçlemesi olarak vardır. Bu düşünceden hareketle kendisi için varlık hem bilincinde olunan hem de kendi kendisinin nesnesi olarak karşımıza çıkar.

Kendisi için varlığın kendi başına varlığı, bedeni yoktur. Kendisi için varlığın görünüm kazanabilmesi için kendinde varlık ile bağıntı kurması gerekir.

Sartre açısından kendisiyle tanımlanamayan ve kendisiyle özdeş olmayan kendisi için varlık “neyse o olmayan ve ne değilse o olan” hali, kendisi için varlığın tarzıdır. Halbuki kendinde varlık bilincin nesnesi olmasını sağlayan şeydir. Tümüyle oradadır, tamdır, verilidir. Kendisi için varlık gibi eksik değildir.

Sartre için, iki varlık türünün de birbirlerinden farklı olması, birbirinin zıttını oluşturduğu anlamına gelmez. Hatta iki varlık türü birbirlerini tamamlarlar. Bilince karşılık gelen kendisi için varlık ve bedene, maddeye karşılık gelen kendinde varlık birbiriyle anlamlı bir varoluş gösterirler. Her ne kadar bilinç, kendinde varlıkta doğrudan ortaya çıkmayıp, dolaylı yoldan kendisini ortaya çıkartsa dahi; kendinde varlıktan bağımsız olarak ortaya çıkmadığı Sartre için bir kesinliktir.

Sartre için bilinç, sorgulama yöntemiyle kendisini ifade ederek, kendisini kendinde varlıkta ortaya çıkartır. Kendinde varlık yalnızca öznedir. Kendisi için varlıkta, dünya gerçekliğini algılayan özne ve oluşan gerçekliğin fenomen olarak ortaya çıkışında yer alan bilinçli bir varlıktır. Bahsi geçen bilinçli bir varlık olarak var olma durumundaki bilinç, saf bir görüntüden ibaret olup, bir özü de bulunmaz.

⁴¹ age, 71.

Bilinç sorgulama yöntemini kendisini açığa çıkartma amacıyla kullandığı için kinetik yapıya sahiptir. Bu bağlamda aslında bilinç, daimi olarak hiçlemeden başkaca şey değildir. Kendisi için varlık, özdeş yapıya sahip olmadığından; mekânsal açıdan da herhangi bir mevcudiyeti yoktur.

Kendisi için varlık, kendinde varlıkla kıyaslandığında eksilteli yapısı gereğince dolu değildir. Ve yine kendisi olmayanla ilişkisine varlık kazandırması bakımından da nispi açıdan hiçliktir. ⁴²Sartre için bilinç, kendisiyle beraber hiçliği meydana getirir. Bilincin kendisini hiçlemesi dinamiği üzerine kurulu yapısı aynı zamanda bilincin, ekstatik yapı⁴³ bütünlüğünü oluşturur. Bu da bilinci Sartre açısından boş bir içerik olarak yorumlamaya neden olur.

Sürekli içini doldurmaya, eksikliğini tamamlamaya meyilli olan; kendinde varlıkla bütünleşerek kendisini ortaya koyan kendisi için varlık esasında boş bir içeriktir. Kendisi için varlık sürekli hareket halinde olup ileriye yönelik çalışmalarını ortaya koymaya çalışsa da başaramaz. Kendisi için varlığın gayesi, kendinde ve kendisi için varlık olabilmektir. Kendinde ve kendisi için varlık ise Tanrı'dır. Yani kendisi için varlık Tanrı olmaya çalışır.

Kendisi için varlığın temel varlık niteliği her şeyden farklı düşünebilme kabiliyetine sahip olması ve dünyayı sorgulayabilmesidir. Sartre için, söz konusu şeyin bilinç açısından mevcut olması "hiçleme" yöntemiyle gerçekleşmesinden geçer.

Buna dayanarak bilgi bir ilişki, nitelik ya da bir etkinlik değildir. Bilgi, kendisi için varlık bir şey için (...) "mevcut" olduğu müddetçe kendisi için varlık'ın özüdür" ⁴⁴.

Bilginin kendisi bahsi geçen yönüyle bir olumsuzlamadır. Buradaki olumsuzlama; hiçleme özgürlüğü olanaklı kıldığından Sartre, insanın özgürlüğe yaratıcı bir hiçleme süreciyle ulaştığını iddia etmektedir ⁴⁵.

Birey Sartre için, kendisiyle beraber hiçliğin dünyada anlamlı hale geldiği varlık olarak açıklar. Varoluşunu gerçekleştirmek için çabalayan birey, kendinde varlıktaki gibi ne ise o değildir. Aksine ne değilse odur. Kendisi için varlığın ekstatik yapısı, kendi kendisiyle aynı olmayan ontolojik yapıya sahip olması, özsel açıdan hiç varlığı olduğu anlamına gelir. Birey diğer varolanlar zorunlu olarak her zaman dışa vurduğu bir öze sahip değildir. Bu manada her bireyin kendisi için seçmiş olduğu varoluşsal imkân özünde her bir birey için varoluşsal hakikatidir. Aşkînsal bir yapısı olması bakımından, şimdiki halini daha sonra aşarak geçecektir. Olmadığı şey olduktan sonra ise akışkanlığı devam edecek ve olduğu şeyi de aşarak farklı kılacaktır.

⁴² age, 60-75.

⁴³ Dışsal, öteki anlamlarına gelen yapı.

⁴⁴ Sartre, 2003, 21.

⁴⁵ age, 78.

Sartre da kendisi için varlık, hiçlik ile beraber pek çok imkânı da kendinde taşır. Örneğin kendisi için varlığın her dilediğine yahut her şeye hayırlaması, onun olumsuzlama özgürlüğüyle dünyaya hiçliği taşıdığı durumdur. Kendisi için varlık, kendinde varlıktan bağımsız olarak düşünülemez.

Burada Sartre “hakikat öznelliktir”⁴⁶ diyen Kierkegaard gibi bilincin varolması için gereken şeyin öznellik olduğunu ifade edecek kadar söylemini ilerletmese de; kendinde varlık (yani dünyayı) kendi içinde tanımlaması bakımından ortaya çıkarmanın kendisi için varlık olduğunu ifade eder. Kendisi için varlık Sartre açısından sürekli olarak bir devam etme halindedir. Kendisi için varlığın bu ekstatik devam etme halini akıcılık kavramıyla ifade eden Sartre, kendinde varlığın, kendisi için varlık tarafından araçsallandırılarak kendinde varlık olma halinin inkâr ettiğini belirtir.

Kendisi için varlığın esas amacı, mükemmelliğe sahip, kendi kendisiyle dolu olan kendinde varlığa erişme çabasıdır. Kendisi içinin projesi olarak ifade eden Sartre için; proje gerçekleştiğinde kendisi için varlık olmaktan çıkar. Buna dayanarak da sürekli yeni projeler hedeflemek zorundadır. Kendisi için varlık, ulaştığı her projesinde, baştaki mutluluğunu bulamadığı için doyumsuzlaşmaya başlar. Hazzın ölümü olarak bu durumu adlandıran Sartre, kendinde varlığın tasarımsal projenin hedefinin kendisi için ve kendinde varlık için olmak olduğunu belirtir ⁴⁷

⁴⁶ Soren Kierkegaard, Bilimsel Olmayan Sonuçlandırıcı Notlar,1968,33.

⁴⁷ Jean Paul Sartre, *Being And Nothingness: an essay on phenomenological ontology*, trans.Hazel E.Barnes, New York: Philosophical Library, 1989) 29.

3. BÖLÜM: KAVRAM AÇISINDAN KORKUNUN ANALİZİ

3.1. Korku Varlığı Olarak Varlık Türleri

Varoluşçu düşünürlerin hemen hemen hepsinde “iç daralması” “bulantı” “kaygı” şeklinde farklı ifadelendirmelerle dahi olsa; görmekteyiz ki duygu olarak “korkuyu” sorunsallaştırıp analiz etmişlerdir. Çünkü korku en temel duygudur. Bununla beraber soru soran, hiçliği bu sorgulama yönüyle yeniden oluşturan kendisi için varlık, Sartre açısından korkudan kaçamaz. Normal kabul ettiğimiz sıradan insan bu durumla yüzleşmekten kaçsa dahi; yaşamın anlamını sorgulayan kendisi için varlık korkuyla bütünleşerek yaşar. Hatta bu doğrultuda ontolojik bir anlama da sahip olan korku duygusu kendisini bulantı olarak gösterir. Korku özsel manada belirli kaynaktan beslenen ve sonuçlanan durumdan daha çok nedeni belli olmayan bir iç daralması olarak da ifade edilir.

Sartre bu iç daralmasını ve bulantıyı kendi düşünce sisteminde Kierkegaard ile Heidegger’i karşılaştırıp, bu düşünürlerin özgürlük ile ilişkisindeki yorumlamalarını analiz ederek korkuyu bir sentez olarak ortaya koymuştur. Kierkegaard “Korku ve Titreme” eserinde insanın kaderinin Hristiyanlaştırılmış öykünmesini ortaya koyar. Yine Kierkegaard 1844 yılında ele aldığı çalışmasının başlığında da “korku” kavramı geçmektedir.⁴⁸ Korku, modern aklın sıradan yüklemi olarak, belirli nesneden duyulan korku olarak değil de belirsizlik karşısında yaşanan korkuya işaret eder. Şeylerin düzeninde yer alan duygunun karşıladığı kavram doğal korkudur. Mutlak varolmaktan gelen ve sebebi belirsiz korkuysa varoluşun kötü tasarlanmasından kaynaklanan, insanın da anlamsız, saçma ve amaçsız biçimde dünyaya fırlatılmış olduğu fikrine götürür.

Kierkegaard’a göre korku Adem’i öncelemiştir. İlk insan olarak kabul edilen Adem’den itibaren kalıtsal açıdan, insanın doğasına ait bir duygu olduğunu ifade eden Kierkegaard için; korku yaşamın zorunlu bileşenidir. Kierkegaard’ın problemi korkuyladır. Doğal bir korkunun aksine tinsel bir korku mevcuttur. Kierkegaard için, doğadan duyulan korku değil; doğanın ardında yatan, kuşkulanan, giderek ceza verici öznenen, bir çeşit kendinde şeyden doğan korkuya karşılık gelir. Varoluşçuluk akımıyla Orta Çağ Felsefe düşüncesindeki Hristiyan Tanrı düşüncesini yok ederek yerine bilinmeyen, sırlı, korkutan bir özne (Tanrı) yaratmıştır.

Kierkegaard için ilk günah ile ortaya çıkan şüphe ve seçimin açığa çıkan korkuya dair kökensel soru, bireyin neden ve niçin dünyada varolduğu sorusudur.

⁴⁸ Bu paragraftan sonrası Kierkegaard’ın Begrebet Angest (Korku-Kaygı Kavramı) adlı eserinden esinlenerek yazılmıştır.

Sartre’ın ifade ettiği üzere Kierkegaard ve Heidegger gibi varoluşun imkânıyla korkunun arasında araçsız, doğrudan ilişki kurmaktadır. Kierkegaard’ın temel amacı da yaratımın imkanının Tanrının yasası olarak incelenmesidir.

Heidegger için varoluşun imkânlılığı akıldışılıktır, saçmalıktır. Hiçbir gerekçe olmadan bilincin varlığı olan insan, şimdi ve burdadır. Burada neden orada değil de burada? ⁴⁹Sorusu bilinemez ve saçmadır. Kendisi için varlık oraya fırlatılmıştır, atılmıştır. Peki kim tarafından? Belirsiz güç tarafınca. Peki ne sebeple? Bir nedeni yoktur. Bu düşüncelere dayanarak Kierkegaard için insan nasıl ki kaderinin başlangıcı ve sonu belli olarak dünyada terk edilmiş ise; aynı düşünceler Heidegger ve Sartre için de geçerlidir.

Kierkegaard için Hristiyanlığın esas gayesi, yaratmanın imkanlılığını inkâr etmek yerine güven veren hareketsizliğine Tanrının yasalarını yerleştirmektir. Kierkegaard için korkuyu, titreme ve iç daralması ile özdeşim kurmaktadır. Ontolojik bir duygu hali olarak ise “baş dönmesi” olarak ifade eden Kierkegaard için korku; boşluk duygusunun iç daralmasıyla hemhal olmasıyla ortaya çıkar. Kierkegaard inanç edimini düşüncesinin merkezine yerleştirmiştir. “(...)Ağzı açık cehennem çukuruna bakan herkesin başı döner” ⁵⁰. Bu alıntı da Kierkegaard için varoluşun merkezinde gözdağı mevcut. Bu gözdağını farkedenden, yüklenen insan için baş dönmesinin gerçekleştiğinin üzerinde ısrarla dururken de bunu cehennem metaforuyla ortaya koyar. Yine bir diğer dikkat edeceğimiz unsur bize Sartre verir. “Kierkegaard’a göre özgürlük en aşağıya en uç olanağa bakar ve düşmemek için sonluluğuna tutunur”⁵¹.

Varoluşu inanç edimi içerisinde sindiren Kierkegaard’ın çelişkisi sonsuz varlığa değil de kendisi için varlığa aittir. Kierkegaard için sonsuz varlığın zamansal olanla karşılaştığı her yerde çelişki kaçınılmazdır.

Buradaki düşüncelerden hareketle Sartre “iç daralmasını” muhtemel imkanların içerisinde inceleyerek kendisi için varlığın korkudan kaçınmak için idelere sığındığını işaret eder. Lakin idelerin kendisi için varlığa sunabildiği yalnızca kesinleşmemiş, sınırı olmayan bir gelecektir. İnsanın, şimdi, şu anda ki varlığıyla gelecekte olacak olan varlığı ile arasındaki ilişkiye “ben gelecekte olma ihtimalim olan kişi değilim” biçiminde bir hiçlik, çatlaklardan içeri girmiştir. Kendisi için varlığın olacağı şey olmamasına dayanarak ortaya çıkan korkunun şimdiki imkanları ve gelecekte olacak olan imkanları arasındaki boşluktan meydana geldiğini dile getirir.

İnsan özgürlüğüne bağlı olarak iç daralması yaşandığını söylesek dahi Sartre için özgürlüğün bir kanıtı olarak bu durumu gösteremeyiz. İnsan özgürlüğü sorgulamanın zorunlu şartı olarak verilmiştir.

⁴⁹ Heidegger kısmında ise Prof. Dr. Kaan Öktem’in Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Varlık Felsefesi Dersinin notlarından esinlenilerek yazılmıştır. Birebirde atıf yapılan yerler bulunmaması ve intihal düşüncesinin oluşmaması hasebiyle bu bilgilendirme yapılmıştır.

⁵⁰ Soren Kierkegaard, Aforizmalar, 2.bs.(Pinhan Yayıncılık,2013), 74.

⁵¹ Sartre, 2009,80.

İç daralması içerisinde kendisini bize keşfettiren özgürlük olgusu, gerekçeler ve edim arasına sokulan, hiç'i varoluşuyla nitelendirilebilir. Kişi eylemlerinde, eylemi ortaya koyan motifler etkisiz olduğu için özgürdür.⁵²

Özgürlüğü oluşturan “hiç”in ne olduğu sorusunu “(...) hiç olmadığından belirlenemez; ama kendi kendisiyle münasebetleri içinde, kendisi için varlık tarafından olmuş oldurulduğu ölçüde en azından anlamı ifşa edilebilir” diyerek cevaplandıran Sartre için bahsi geçen hiç, sadece motif bilincinin olmadan olamayacağı şeklinde motif gibi görünmesine bağlı zorunluluğuna karşılıktır. “(...) motifi bilinçten ayıran hiç, içtenlik içindeki aşkınlık olarak nitelendirilir; bilinç kendi kendisini aşkınlık olarak üretmesi suretiyle bilinç için aşkınlık olarak var eden hiçi hiçler”⁵³

Özgürlük kavramını insana indirgeyen akışkan ve devamı olan yapı şeklinde tanımlayan Sartre için, bunalım fenomenine indirgenerek açığa çıkmasına bağlı olarak kendisi için varlığın bir parçası şeklinde ele alınamayacağını belirtir. Çünkü bunalım kendisi için varlığın bilinçli yapısının duygusal açıdan özel halidir. Bunalım esasında mümkün olan ile söz konusu benin mümkün olan olarak anlamlı hale gelmesidir. Bu demektir ki; bilinç özünden ayrıldığını ya da muhtemel imkanlarından kendi özgürlüğüyle kopmuş olduğunu farketmesi “iç daralmasını” diğer adıyla bunalımı doğurur.

Hatta bunalımın insanın ileriki zamanlarda olmayı planladığı zamansal formun içerisinde kendisini göstereceğini düşünen Sartre'a göre iç daralması, kendisi için varlığın gelecekte olmayı planladığı fakat beklediği şeyin gerçekleşmemesi ihtimaline dayalı boşluktan ortaya çıkar. İnsan kendisini aniden kendi olanaklarını gerçekleştiren eylemlerin içerisinde de kendisini bulabileceğini ifade eden Sartre; öte yandan insanın olgusal durumu da iç daralması yaşamasına sebep gösterilebilir. Kendisi için varlığın kazanımlarından gelen olgusal durumunun gelecekle ilişkisi çok sayıda imkana referans göstermesindedir. Kendisi için varlık bir tarafta olmuş olduğu şey olarak kendisini kavırken diğer yandan da özgürlüğünü açığa çıkaran hiçliğini ortaya çıkartır. Nitekim Sartre'a göre, kendisi için varlık dünyaya fırlatılmış ve dünyaya bağımlı hale gelmiş durumdadır. “(...) Kendisi için varlığın kendisi için mümkün olanakları, ortaya koymadan evvel aktüel olarak eyliyor oluşudur”⁵⁴

Kierkegaard ve Sartre'dan bahsettikten sonra Heidegger'e göre ise iç daralması bakımından korkunun temeli vardır. Korku durumunda kendisi için varlık olan Dasein'in kendisini tehlikede hissettiren, tehdit altına alan somut bir durumla karşılaşmasından kaynaklıdır.⁵⁵ Ama bahsi geçen somut durum kendisi için varlığın gündelik yaşamında hali hazırda yaşadığı güvenli ortamına ait olmadığından kendisi için varlığın korkusu, onu tehdit eden korkutucu etmene bağlı olarak gerçekleşir.

⁵² Sartre, 2009,85.

⁵³ age,86.

⁵⁴ Sartre'ın Varlık ve Hiçlik kitabında kendisi için varlık bölümünden kesilmiş pasajdır.

⁵⁵ Kocaman, Ayşe Çiğdem, Martin Heidegger'de “Birlikte Varolma” ve Dasein'in Kendini “Herkes”de Yitirmesi, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Dergi, Kent Akademisi, Cilt:10. S:4, 2017.

Heidegger korkuyu, “(...) insanın varlığına tehdit oluşturacak olgusal, somut ve belirli bir tehlikeden geldiği”⁵⁶ şeklinde yorumlar. Haliyle Heidegger için korku, belirli bir somut durumda temellenen korkutucu bir şeyi işaret eder.

Dünyada varolmak da özü bakımından insanı tehdit eden bir durumdur. Çünkü insan, dünyada varolduğu süre boyunca “dünyaya fırlatılmış olmak” fenomeniyle karşı karşıya gelir. Burada işaret edilen problemse, kendisi için varlığın, bu olgusal durumu kendisinin seçmeyip ona dayatılmasından kaynaklanmasıdır. Sartre’a göre Heidegger’de de kendisi için varlığın esasında somut varoluşsal ihtimaller için değil de varoluşunu tasarlaması açısından korkuyu hissetmektedir.

Kendisi için varlığın kendisiyle karşı karşıya kalıyor oluşu, dünyaya fırlatılmış olarak betimlenmesinden kaynaklanan dünyasallığını ortaya çıkarmaktadır. Bu minvalde Sartre, Heidegger için korkuyu, kendisi için varlığın kaybolmuş varlık olarak savrulmasından kaynaklandığını ve kendi varlığını kendisiyle ilişkilendirme yetisini yeniden kazanarak bireyselleşip, özgürlüğüne sahip olması esnasında ortaya çıktığını ifade eder. Fakat bu yapı Kierkegaard gibi tinsel bir yapı üzerinde temellenerek inşa edilmez. Kierkegaard’da tinselliğe dayanması umudu doğurur.

Bunun sebebiyse tinsel dayanaklı olan umudun, iç daralması karşısında bilincin varlık alanı için kaçış noktası olmasındandır. Kendisi için varlığın asıl olan varoluşunu kazanabilmesi ve bu düşmüş, fırlatılmış olduğu olgusundan kurtulabilmesi için iç daralmasıyla karşı karşıya gelmesi şarttır. Bu vesileyle yalnızca korku durumunda kendisi için varlık düşmüşlüğünden kendisini geri çekerek otantik (asıl) olmama ile otantik (asıl olma) olanaklılığı arasındaki ayrımı görünür kılmaktadır.⁵⁷

Sartre’da korku yeryüzündeki diğer nesnelere neden olduğu sebebi belli bir durumdan kaynaklanır. Bulantı olarak da kendisini gösteren korku esasında dünyanın anlamsızlığı içinde yaşadığı savrulmadır. Korku belirsizliğin verdiği, bilinçle beraber anlam kazanan bir durumdur.

Kendisi için varlık, korkuyla bütünleşerek yaşamayı öğrenmek zorundadır. Ne kadar hüminal yapısı olduğunu göstermeye çalışsada insan animal yapıdadır. Animalizmin temelinde yatan ise av ve avcı rolleridir. Av, avcıdan sürekli kaçınmaya; avcı ise avını kaçırmamaya çalışır. Korku bu noktada cereyan eder. Varolmak için kaçır insan. Kendisi için varlığın seçimleri de korkuyu doğurur. Sartre için, kendisi için varlık bilinci kendi olanaklarıyla olan ilişkisinde Heidegger’in aksine bir olumsuzlama olarak kabul eder.⁵⁸ Üstelik bu düşüncesi doğrultusunda bilincin yapısında kendinde varlığa yer olmadığını açıklar.

⁵⁶ Heidegger, 2008, 24.

⁵⁷ Bilge Salur, Otantiklik Problemi ve Heidegger’de Otantikliğin Zamansallıkla Olan İlişkisi (Bursa Uludağ Üniversitesi Yayınlanmamış doktora tezi,2020), 185,

⁵⁸ Prof. Dr. Niyazi Kahveci’nin eğitim atölyelerinden alınan notlardır. Birebirde atıf yapılan yerler bulunmaması ve intihal düşüncesinin oluşmaması hasebiyle bu bilgilendirme yapılmıştır.

Sartre penceresinden baktığımızdaysa; oluşan hiçleyişin bir boşluğun bilince sokulmasıyla uyuşmayacağını, kendisi için varlığın, kendi kendisini belirlemesinden doğduğunu düşünür.

Dışarıdan gelen bir varlığın kendinde varlığı bilinçten söküp atmış değildir; kendi için varlık, kendi kendisini sürekli belirleyen varlık olarak karşımıza çıkar. Bahsi geçen hiçleme varlığın hiçlenmesinden daha çok varlık türleri arasındaki bağlantının kökünde yer alan aşkınlığı işaret etmektedir. En nihayetinde hiçleyiş aşkınlığın da kökenidir.

Korku, hiçlik, özgürlük kavramları arasında köksel bir ilişki vardır. Adeta birbiri içine geçmiş matruşka bebekleri gibi birbirleriyle ilintili ve birbirinden aşan kavramlar olarak Sartre felsefesinde karşımıza çıkar. Hiçlik, korku ve özgürlük kavramları insanın varoluşundan bağımsız düşünülemez. Bu üç kavram insanın varoluşunun alt etmenleridir. Hiçlik bu ilişkiye bağlı hissedilmeye başlar. Birey şu an olmakta olduğu şey değildir. Gelecekte olmaya çalıştığı şey de olamayacaktır.⁵⁹ Yapısı gereğince sürekli bir oluş içinde geçecektir. Halihazırda olan şey olmayı başaramayacağı gibi, başkaca bir şey olmaya da mecbur olacaktır. Sartre için hiçlik bilincin varlık alanı olarak gösterilen kendisi için varlığın, kendinde varlık olarak adlandırdığımız dünyada açtığı yarıktır. Nitekim Sartre için kendisi için varlık tarafından getirilen kavram “hiçlik”tir. İnsan vasıtasıyla ortaya çıkan kavramın kendi başına varolması da muhtemel değildir. Hiçlik, kendisi için varlığın anlam bulmaya çalışmasında kendisi için varlık tarafından oluşturulmaktadır.

Özgürlük ise Sartre’da bireyin belirli bir kişiliği olmaması üzerine kuruludur. Kendisini eylemleriyle sürekli olarak yeniden inşa eder. Sabit temeli olmaması bakımından da ne kendinden öncesini öncüller ne de geleceğe ilişkin planlarla kendisini garantiler. Bireyin seçimlerine bağlı olarak yeniden kurgulanan özgürlük belirsizliği, hiçlemeyi içinde barındırır. Birey esasında özgürlüğe mahkumdur. Çünkü kendi eylemlerinden sorumludur.

Sartre düşüncesine göre dünyaya fırlatıldıktan sonra (insan olarak) yaptığımız her şeyden bilinçli varlık olarak bireyin sorumluluğundadır. Bununla beraber anlam yaratmak da yine bireyin elindedir. İçine atılmış olduğumuz koşulları belirleme durumumuz olmasa da bu durumların üzerine kendimizi inşa etmiş halimizin sorumluluğunu iyi yahut kötü, doğru yahut demeden insanın omuzlarına bindirir. Ve bunu yaparken de yalnızca bireyin kendisinin değil, bütün insanlığın geleceğinin sorumluluğunu kabullenmek zorundadır. Çünkü insan, hüminalist varoluş sürdürmek istiyorsa bu durumu kabullenip ilerlemekten başkaca yolu yoktur. Öteki türlü animal yapısından kurtulamayacaktır.

⁵⁹ Varlık ve Hiçlik Bağlamında Jean Paul Sartre’in Estetik Teorisi adlı Nermin Urgancı’nın makalesinden esinlenilerek oluşturulmuş paragraftır. Birebirde atıf yapılan yerler bulunmaması ve intihal düşüncesinin oluşmaması hasebiyle bu bilgilendirme yapılmıştır.

Bilincin sebep olduğu korku, içerik olarak “tehlike” barındırır da bu bir nesneye yahut duruma değil bilince verdiğimiz tepkidir. Düşüncelerin kuşatımı altında olan birey, korkuyu yenmek için dış etmenlere değil bilince bakmak zorundadır. Kendisini iç daralması, bulantı, baş dönmesi olarak gösterse de aslında korku en nihayetinde hiçliğin ürününden başkaca şey değildir. Kendinde varlıkta tamlık olması bakımından korkuya dair bir saptama yapamayız. Fakat kendisi için varlık, eksilteli yapısı gereği korkuyla kuşatılır. Çünkü kendisi için varlık, bilincin varlık alanına işaret eder. Bilincin keşfetme yoluyla sorgulamadır. Sorgulama şüpheyi içinde barındırır. Şüphe de belirsizliği, zamansızlığı ve mekansızlığı içerisinde barındırır. En nihayetinde korku kendi eksikliğini tamamlamaya çabalayan insanın özsel duygusudur. Sadece somut bir duruma, kişiye indirgemek, korkuyu dar bir bakış içerisinde sıkışmasına sebep olacaktır.

Kaygı, bulantı, iç daralması, baş dönmesi de korkunun bilinçteki türevleridir. Bilinememezliğin yarattığı bir histir. Sartre için kendisi için varlık bu dünyaya fırlatılmış olan varlıktır, yalnız ve tehlikelere açıktır. Bu sebeptendir ki kişi korku duygusuyla çevrelenmiştir. Her şeyin temeli korkudur. En güçlü ve kişiyi etkin kılan korku duygusu aynı zamanda Sartre da özgürlüğü faal hale gelmesini sağlayan kavram olarak görülmektedir.⁶⁰ Düşüncelerimize tesir ettiğinde adına kaygı, hayatımıza etkisi olduğunda adına baş dönmesi, kalabalıklar arasında boğulduğumuzda ise bulantı olarak karşımıza çıksa da korku en nihayetinde kendisi için varlık alanının temsilcisi olan kendisi için varlığa ait olan kavramın adıdır.

3.2. Özgürlük Ve Sartre

Özgürlüğün tanımını yaparken bir tartışmaya dönüşmesinin en büyük sebebi insanın varlığıdır. İnsanın özgürlüğü insanın varoluşuyla ortaya çıkar. Varlık, varoluşçuluk düşüncesinin temelinde “özgürlük” kavramının olması da haliyle kaçınılmazdır. Varlık tartışmasında işaret ettiğimiz Kant, özgürlük kavramında da karşımıza çıkmaktadır.

Kant insanda imkân dâhilinde var olan özgürlüğü insanın aklının bir idesi olarak incelerken hâlihazırda var olan tartışmalara farklı bir boyut getirir. Kazandırdığı boyut açısından özgürlüğün bir ahlak yasası ve mantık ilkelerine sahip olduğu ifadesini Kant'ta net olarak görmekteyiz.⁶¹

Sartre ise var olan mevcutta olan özgürlük probleminin Kant öncesine gidip insanın tamamen özgür olduğunu hatta daha da iddialı sözlerle insanın özgürlüğe mahkûm olduğunu dile getirir.

⁶⁰ Haluk Aşar, Heidegger ve Sartre Felsefesinde “Kaygı” ve “Bulantı” Kavramlarının Analizi, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 201 Bahar, s:17, s.85-99.

⁶¹ Çağdaş Emre Çağlıyan, Kant'ın Düşüncesinde Özgürlüğün Asıl Dayanağı Olarak Zorunlu Ahlak Yasası, (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2019 Güz), s:28, s.101-119.

Sartre özgürlüğü ve buna bağlı tüm düşüncelerini İkinci Dünya Savaşı ile ortaya koydu. Sartre da ki tanıklık ve insanlardaki yorgunluk, yenik düşmüşlük hissi; Sartre'ın fikirlerini geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. İnsanlar için umut olmuştur diyebiliriz.⁶²

Temel kavram olarak varoluş karşımıza çıkar. Daha önce de izah ettiğimiz gibi kendisi için varlığın, kendinde varlıktan çokça farklı olduğunu söyler. İnsanın varoluşu ile gezegenlerin varlığı aynı değildir. Yahut kendinde varlık olarak tam halde olan nesnelere dünyadaki herhangi bir şey ile aynı değildir. Nesne ki örneğin bir dolap, zanaatkar tarafından tasarlanmış, planı yapılmış, birçok yapıp etme sonucu ortaya çıkmıştır. Daha var olmadan dolabın işlevine bağlı olarak pek çok müsvedde ortaya çıkmıştır. Ama insani varoluş böyle midir?

Önceden tasarlanma bir belirlenim yahut müsvedde durumu söz konusu mudur? İnsanın varoluşunda mevzubahis olan şey önceden belirlenmemiştir. İnsan zihninde kendisini nasıl inşa ederse, ne şekilde düşünürse o olacak hatta o şekilde var olacaktır. İnsanın kaderini yine insanın kendi belirler. Bu da bizi varoluşun özden önce geldiği noktaya getirecektir.

İnsan edimleriyle, yapmış olduğu tercihlerle hayatını istediği gibi yönlendirir. Özü kendisini yaratır ve bu öz yaratma potansiyeli kendinde varlık olan nesnelere değil insanda vardır. Ve yine yalnızca bilinç sahibi varlık olan insanda vardır. İnsandan bağımsız dünyada ki var olan şeylerde yapış özden önce gelirken insanda var oluş özden gelir. Tıpkı düşünüyorum öyleyse varım diyerek yüzyıllar öncesinde bilincin kendi kendine eriştiği salt hakikat formunu ortaya koyan Descartes gibi. Bu noktada insan var olan herhangi bir gerçeğe erişim sağlayabilmesi için salt bir gerçeklik formunun olması zaruridir. Burada bahsedilen gerçekte insanın herhangi bir gerece başvurmadan akıl yoluyla kendi özüne erişmesi. Kendi gerçeğine erişebilmek içinde başkalarının geçtiği yolları geçip onlarla olan hesaplaşmaları yaptıktan sonra karda kendi ayak izini bırakma durumundan başka bir şey de değildir esasında.

Bir başkasının olması insanın kendi özünü anlamasında bir bakıma kilit noktadır. Fakat insan başkalarına bağlı değil, başkalarını kendine kılavuz ederek yolu kendi kararlarına göre yeniden çizer. Yapıp etmeler sonucu kendine paylar çıkartır, kendisini değerlendirmeye tutar. En geniş anlamda Sartre insanın daimî olarak bir durum içerisinde olduğunu söyler. İnsanın yaşamı boyunca dostu, düşmanı, ailesi hatta kendine engel olabilecek bir bedeni vardır. Şartlar ne gösterirse gösterebilirsin, hangi sorunla yahut durumla karşılaşırsa karşılaşsın o durumu anlamlandıran ve onu istediği yöne çekerek karar veren, son noktayı koyan yine insandır.⁶³

⁶² Sartre'ın Günlükler adlı eseri üzerinden yapılan bu çıkarımda, düşüncenin şekillenmesinde de Pelin Dilara Çolak'ın Varoluşçuluk video konuşmasından yararlanılmıştır.

⁶³ Vedat Çelebi, Jean Paul Sartre'n Varoluşçuluk Düşüncesi, Beytülhikme An International Journal of Philosophy, Aralık, 2014, 73-74.

Daha somut bir örnekle hareket edersek; determinist birisi (her şeyi nedenselliğe dem vuranları kast ediyoruz) işçi sınıfının isyanının sebebini işçilerin içinde bulunduğu mevcut duruma dayanamayacak ve ıstırap çekecek noktaya gelmesinden ötürü ses çıkardığını iddia edecektir. Sartre'sa bunu deterministlerden farklı ifade eder. İşçinin içinde dahil olduğu durumun ıstıraplı dayanamayacak bir durum olmadığını lakin insani bir tasarımın bu anlamı kazandırdığını söyler. İşçi mevcut durumu Tanrı'nın sınaması olarak de ele alabilirdi. Sartre insanın içinde dahil olarak yer aldığı durumun ne kadar acıklı, zaruri yahutta ivedi olursa olsun insanın özgür seçimine bağlı olup hayatını o şekilde yönlendireceğini söyler.

Geleceğe dair tasarıları insan kendi kafasında kuran ve kendi kafasında kurmuş olduğu tasarıyla da geleceğe atılan bir bilinç canlısından başka bir şey değildir insan. Dünyaya ham halde bırakılıp, acı çekerek, yaşamda mücadele edip pişerek kendi özünü kendisi var eder.⁶⁴

İnsanın varoluşunu özünden önce geldiğini söyleyerek; insanı hem olduğundan hem olamadığından sorumlu tutar. Tercihleriyle varoluşunu, özünü belirlemek insanın elinde olması sebebiyle de insan eylemlerinin sorumluluğunu da üstlenmek yükümlülüğündedir. Bu yükümlülük sadece insanın kendisini bağlamaz. Aynı anda bütün insanlıktan da sorumludur çünkü seçimini yaparken öyle ya da böyle bütün insanlar etkilenmektedir.

Ne istediğini, olmak istediklerinin tasarımını yaparken belki de bütün insanlık için bir emsal oluşturmaktadır. Örneğin beyaz ırk güzeldir der ve beyaz ırka dair tüm sorumluluğunu üstlenir. Burada ki yükümlülük tüm yaşamına sirayet eder, evreni çevreler. Sorumluluğun böylesi geniş alanda var olması insan adına dehşet verici ve endişe edici bir durum. Bu sorumlulukların önü arkası olmadığı gibi getirilerinin de neler olduğu kesin değildir. Ne zaman bu sorumluluk yükünü taşımaya karar verirse insan ancak o zaman insan olabilir.

Kendi için sorumluluğunu bilen ve bütün adımlarını da ona göre planlayarak atan insan başkalarına karşı olan sorumluluğunu da bilir, farkındadır. Hem kendine hem başkalarına karşı sorumlu olduğunu bilip, farkına varabilmesi yükünü ağırlaştırmaktan; onu depresif hale sokmaktan başka bir şey de değildir bir bakıma. İnsan isterse -ki çağımızın insanların yaptığı şey de budur diyebiliriz- sorumluluk duygusundan kaçmak isteyebilir. Yaptıklarının sadece kendisini ilgilendirdiğini de iddia edebilir. Hatta birkaç adım ileri giderek başkalarının alanlarının da kendisiyle alakası olmadığını da iddia edebilir. Fakat içsel olarak -burada vicdani yahut bilinç açısından bir durum söz konusudur diyebiliriz- bir şeyler tam yerleşmez. Sebebiyse sorumluluğun sorumluluğu ardından getirmiş olduğu bunaltı duygusunun da varoluşla insana gelmesidir. Bunaltı da sorumluluk da insanı eylemleri üzerine düşünmeye zorlayarak insanı bilinçli eylemler alanına ittirir.

⁶⁴ Doç.Dr. Cemil Güzey'in Mimar Sinan Güzel Sanatları Üniversitesi, Felsefe Kavramları Ders Notlarından hareketle oluşturulmuş paragraftır.

İnsan tamamen özgürdür; özgür olmak zorundadır da. Tanrısal güç yahut herhangi bir otorite tarafından yaratılmamıştır. İşaret ettiğimiz bu kısımda insan bütün yapıp etmelerinden, hazlarından hatta anlık heveslerinden de sorumludur. İnsan dünyaya terk edilmiş ve terk edilmişlikte yanına bırakılmış bir kılavuzu yoktur. Kendi dayanağı kendinden başkası değildir. Bir başınadır, birilerinin desteği olmaksızın yaşamak durumundadır.⁶⁵

Kendi inşa edeceği geleceği kendi eylemleri, tercihleriyle adım atacaktır. Kendi değer yargılarını yine kendi inşa edecektir. Hayatını bu değer yargılarına bağlı olarak sürdürecektir. İnsan dünyayı anlam kılan ona güzelliği de çirkinliği de katan kendidir. İnsanların olaylara ve durumlara yapmış olduğu yorumların farklılığı sebebine dayanarak genel geçer bir ahlak yasasından söz etmemiz pek mümkün değildir. Olaylara ve durumlara anlam katan biziz, yönünü belirleyen biziz. İnsan aslında hayatında kimi kendine model alırsa, kime kulak verirse, kimi kendine önder seçerse kendisini yolda yürürken bulur. En sonunda ne yaparsak yine kendi özgür seçimlerimizle yapıp buna dayanarak karar veririz.

İnsan kendi tasarımını yapmaktan ve tercihlerinin sonuçlarından başkaca bir şey olduğunu söylemek mümkün değildir. Özgür iradesiyle insan kendi değerlerini ve erdemlerini oluşturur. Sartre'ın "Varoluşçuluk Bir İnsancılıktır" metninde de bahsettiği gibi; kendisini korkak ve kahraman olarak tasarlayan, o şekilde gören yine insanın kendisidir. Onun tercihleri ve eylemleri bunu düşünme nedenidir yahut değildir. Bu tamamen kişinin olaylar ve durumlar karşısında edindiği tavırla ilgilidir. Her tercih insanın kendine bağlıdır ve neden tercih ettiği kısmında kendince makul bir sebebi elbette olacaktır. Seçim yaparken insan sadece bilinciyle var demek yanıltan ibaret olacaktır. İnsan tercihlerinde duygularının da etkisi altındadır. Fakat bu kısımda bir parantez açmak gerekirse varoluşçular duygunun insana doğru yol göstermediği hususunda hem fikirdir.

Harekete geçirmeyen-geçmeyen- duygunun anlamsız olacağı da gerçektir. Varoluşçuluk bu hususta insana özgürsün, yol senin seçim senin der. Şayet insan için yaşadığı toplumda zorunlu olarak kabul gören bir şeyler varsa onlarda; yaşamak, herhangi bir işle meşguliyet içinde olmak, başkalarıyla ilişki içinde olup en sonunda da ölmek.⁶⁶

Sartre'ın felsefe tarihinde yankı uyandırmış ve varoluşçuluk olarak isimlendirdiği akımın içerisinde yerini alan özgürlük için doğrudan erişebilmek bizi biraz zorlayacaktır.⁶⁷Çünkü diğer düşünürlere nazaran Sartre tek boyutlu değildir, düşünceleri zaman içerisinde esneme gösterir.

⁶⁵ Jean-Paul Sartre, Ego'nun Aşkınılığı, S.R.Kırkoğlu,Çev., (İstanbul: Alkım Yayınları,2013)180-183,

⁶⁶ Jean-Paul Sartre, Ego'nun Aşkınılığı, S.R.Kırkoğlu,Çev., (İstanbul: Alkım Yayınları,2013), 93-96,

⁶⁷ Varoluşçuluk, 19. Yüzyılda ortaya çıkmış felsefi harekettir. Varoluşçuluk alanındaki çalışmalarıyla bilinen Walter Kaufmann'a göre varoluşçuluk; "...gelenekçi felsefeye karşı birbirinden apayrı birkaç başkaldırıya verilen addır..." Bkz: Kaufmann, Walter, Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk, çev. Akşit Göktürk, de yayınları, İstanbul, 1965, s. 5.

Sartre'ın düşünce dünyasını dönemsel olarak incelememiz mümkündür. Birinci dönemi Varlık ve Hiçlik eserinin yayınlandığı dönemdir. Bu dönemde özgürlüğü mutlak gerçeklik olarak tanımlar. Varlık ve Hiçlik 1943 yılında yayımlandığını göz önüne alırsak Sartre söz konusu dönemde kavramsal analizlere yoğunlaşmıştır. İkinci dönemi olan Diyalektik Aklın Eleştirisi eserini yayınladığı dönemdir. Bu dönem 1960'lı yıllara denk gelir. İkinci döneminde kavramsal felsefeden kopup daha eleştirel bir pencere ortaya koyar. Her iki döneminde de Sartre tarafından gizil anlamda ortaya koyduğu şey bilinç varlığı olan insanın duygu durumudur. Diğer filozoflardan farklı olarak Sartre kavramsal psikanalizde yapar. Örneğin özgürlük kavramını salt özgürlük olarak almaktan çok insana etkileri, diğer insanlara etkileri şeklinde kognitif bir yapı inşa eder.

İkinci döneminde Sartre'ın düşünce dünyasına Marksist düşünce eleştirisi sızar. Marksizm ile Sartre, toplum felsefesi aracılığıyla baskı, yabancılaşma çerçevesi üzerinden bir özgürlük yorumu yapar. Bu yorumlama Sartre'ı özgürlükten uzaklaştırır aynı zamanda. Karl Marx gibi Sartre içinde özgürlük zorunluluğun bilincidir.⁶⁸

Özgürlüğü ilk dönemdeki gibi salt özgürlük formu olarak ele almaz. İnsan varoluşunun olması gereken tercihi olarak özgürlüğü düşünür. Mevcuttaki sorunları diyalektiklere daha edebi olarak yaklaştığımız zaman çözüme kavuşturabileceğimizi ortaya koyar. Diyalektikleri sadece tutup insan aklının fenomeni olarak ele almaz. Fakat sosyal deneyimlerle, bireyle ilişkin olduğunu ifade eder. Bunu yapmaya çalışarak da diyalektiklerin hâlihazırda var olan alanına insan eylemlerinin her alanına geçirmeye çalışır.

Kendi varlık dünyasını şeylerin ve nesnelerin alanı olarak ele alan Sartre insanın tasarısına yabancı olarak dünyayı ele almaktadır. Eğer ki aşikâr olarak özdeksel, maddeye dayalı, bağ ile oluşan toplumsal ilişki varsa bilinç, bu yapılamayan, bilgi edinilemeyen, ulaşılamayandır. Bu bilgiler ışığında da diyalektik olmayan ve nesnel olan bilincin sınırları daralır ve özgürlükte dar bir kalıba girecektir. Pek tabii edimler nesnel aracılığıyla artık yabancılaşmaya mahkûm hale gelirler. Sartre tarafından yabancılaşma kendinde varlığın tecrübe alanı yahut kölelik alanı olarak okumaktayız. Mevzu bahsi geçen bu alanda tam manasını karşılayan, ideal bir kölelik alanı değildir. Zorlamanın, baskı ve dayatmaların tahakküm sürdüğü bir alan olarak karşımıza çıkar. Kölelik alanı yahut köleleştirme halihazırda olan içinde kast sisteminin hâkim olduğu gibi dişli çarkların hüküm sürdüğü bir alan değildir.

Ve yine somutlaşma bilinen adıyla yabancılaşma da kendinde varlık alanının adeta bir düşman olarak kendisi için varlık alanına yönelmesidir. Kendisi için varlığın yapısından kaynaklanan bir olgu değil. Tamamen kendisi için varlıktan bağımsız fakat ona etki eden bir nedenler zinciridir.

⁶⁸ Bu paragraf sonrasında Dr. Öğr. Üyesi Refik Güremen'in Varlık Felsefesi Dersi'nde Varlık ve Varoluşçuluk üzerine anlattığı dersin ders notlarına dayanmaktadır. Birebir de atf bulunmadığı gibi olası intihal ihtimalinin önüne geçmek amaçlı bilgilendirme yapılmıştır.

Kendisi için varlıktan kaynaklanmıyor olma sebebi ise bilincin olmasıdır. Bilinç, iradeyi de içinde barındırır. Kant'ta olduğu gibi bilincin evrensel kurallardan ya da herkes tarafından kabul gören bir yasa bütünlüğü yoktur. Kendisi için varlıkta bilinç, bilinçte de hiçleme vardır. Hiçleme de bir irade göstergesidir.

Yaşanan bu karmaşa da kendisi için varlık olan insanın bilinç ile varolan çatlaklarının içinden korkunun sızmasına sebep olur. Köleliğin hüküm sürdüğü alan yabancılaşmayı, bulantıyı doğurur. Sartre'n "Bulantı" eserinde de ana karakterin kalabalıklar içerisindeki yalnızlık ordusu olarak ifade ettiği bulantı duygusu esasında kendinde varlık alanının kendisi için varlık olan insana yaptığı kuşatmadan kaynaklanan bir duygu durumudur. Daha da temele indirgersek avcı konumundaki insanın kendisini av konumunda hissetmesinden kaynaklanan korkusudur.

Özgürlük, korku ve hiçlik bilince ait olan üç ana kolondur. İç içe geçmiş bu kavramlarda görmekteyiz ki biri olmadan diğeri eksik kalmaktadır. Özgürlüğü bilincin hiçlemesiyle kavrayabiliyoruz. Ve hiçleme edimi en nihayetinde farklı isimlerle de olsa karşımıza korku olarak çıkıyor.

Korku bilincin ilk duygusudur. İkincil duygusu menfaate dayalı olarak ortaya çıkan mutluluktur. Kendisi için varlık şayet korkuya dayalı hareket ederse, korkularının esiri olursa o kölelik alanına çekilen, kendinde varlık olmaktan kaçamaz. Bilincin varlık alanı olarak insan bir şekilde bu animallikten kaçınmak için bilincini doğru şekilde kullandığında özgürlüğü elde eder.⁶⁹

Bir diğerkorku yaratan durum özgürlüğün başkasını etkilemesiyle oluşan "ötekisinden" kaynaklı korku durumu.⁷⁰ Kişi kendi yapıp etmelerinden sorumlu olmasının yanında bir de etki ettiklerini de sırtlanır. Sartre bunu "cehennem başkalarıdır"⁷¹ olarak ifade etmiştir. Bu kısma detaylı değinmeden evvel şunu net bir şekilde belirtmek gerekir ki; özgürlük içerisinde hiçlemeyi barındırır. Hiçleme ise bilince ait bir yöntemdir. Ve bu sebeple özgürlük kendisi için varlık alanına dayalıdır. Özgürlüğe ait olan hiçleme alanı karşımıza iki farklı korku çıkarır.

Birincisi özgürlüğün sınırlarının belirlenip, kendine varlığa karşı yapılan mücadeleden kaynaklı, yüzyıllar boyu süren av ve avcı olma durumundan kaynaklanan korkunun bir başka yorumudur. Diğerkorku alanıysa sorumluluğun oluşturduğu korkudur. Kendisi için varlığa bilince dayalı yük verilmesinin dışında artık özgürlüğünün ve hatta başkalarının özgürlüğü, ona etkileri de yüklenmiştir. Bu bunalım olarak ifade edilse de insanın yapıp etmelerinin sonucunun doğurduğu korkunun kendisidir. Bir başka örnekle ifade edersek tıpkı doğum ve ölüm düalizmi gibi karşımıza çıkar.

Özgürlük kendisi için varlığa ait en değerli ve bir o kadar da en acı verici özelliğidir.

⁶⁹ Kahveci, 2019, 192-196.

⁷⁰ Karl Jaspers'in felsefi düşüncesinin yorumlanmasından hareketle oluşturulmuştur. Genel bir Varoluşçuluk okuması yapılması sonucunda elde edilen bir düşünce zinciridir.

⁷¹ Jean-Paul Sartre, Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2009) 26.

3.3. “Cehennem Başkalarıdır”

Jean Paul Sartre’ın opus magnum’u, fenomenolojik ontolojinin de mihenk taşı olarak kabul edilen “Varlık ve Hiçlik” eserinde; varlığın felsefesinden, “bireysel varlığa” ötekinin vasıtasıyla alan açılır. Bu minvalde bireysel varoluşu özgürlüğe mahkum ederek Jean Paul Sartre kendisi için varlığın varoluşunu problemlenmiştir. Evrene fırlatılmış olan insan, bu imkanlarla çevrelendiği evrende amaçsızca varolmaktadır. İnsan, özgür olduğundan dolayı içinde bulunduğu imkanlar içerisinde seçim yapabilme gücüne de sahiptir.

Özü, özgürlüğünün içinde askıdadır. Askıda olan özü, gerçekleştirmek ve onu biçimlendirmek için askıdan kurtarmak gerekir. Ki bu da insanın kendi özünü seçmesine bağlı bir durumdur. Sıralamada öncelik insana, bilinci olan varlığa, aittir. İnsan kendi bireysel özünü yaratmak zorundadır. Özünü oluşturabilmesi için de kendi varlığıyla kendisini bağdaştıracak, aynı zamanda da özgürlüğünü ortaya çıkaracak ekstatik akıcılığını edimsel hale getirmek zorundadır. Özü olmayan bir varlık olarak var olmak, ontolojik açıdan var olmaktan daha çok, ontolojik varlığın oluşumu için gereken anlam ifade eden ve kendi değer alanını oluşturmak için gereken ilk onaydır. Özü olmayan varlığın “ontolojik olarak varlık kabul edilmesi için bir gerekçe gösterebilmenin felsefi ve rasyonel olarak zorluğu ortadadır”⁷²

O halde insan bir durum olarak karşımıza çıkar. Duyguları, düşünceleri, sınıfı ve daha fazlası belirlenmiştir. Fakat Sartre için bu belirlenme seçme imkanını ortadan kaldırmaz. “(...) kendimi varlığında değil varoluş biçimimde seçebilirim” diyen Sartre, esasında bir tutum gösterir. İnsan, varlığının durumuna karşı almış olduğu tutum, varlığın değişimini hazırlar.

Varlıklar arası etkileşimi başlatan bu durumlardan çıkan öge de varoluşu belirleyen ciddi bir olgudur. Tüm bu nedenleri göz önünde bulundurduğumuzda Sartre, insana ait özgürlüğün, varlık ve hiçlik kutuplaşmasından hareketle, geleceğe yönelik aksiyonlara denk gelen ekstatik bütünlüğünü tasarımsal varlığında temellendirir. Varlığın ontolojik çözümlenmesinde yarayan analizlerden başkaca şey de değildir.

Sartre, varlığa dair analizinde felsefe tarihine eleştirel bakar. “Varlığın ne olduğu?” ve “birbirinden farklı, birbirine zıt varlık türleri arasındaki ilişkinin nasıl kurulacak olduğu?” hususundaki iki soruyu fenomenolojik ontolojisinin temeline alır. Çalışmanın ilk kısmında açıklandığı üzere, “kendisi için varlık ve kendinde varlık” arasında Sartre’ın yaptığı ayırım en nihayetinde bilinç ve maddenin farklı varlık biçimlerine sahip olmasında temellenir. Kendisi için varlık olarak adlandırdığı bilincin varlık alanıdır.

⁷² Sartre, 2009, 38.

Ya da Sartre’ın sözleriyle ifade edecek olursak “(...) bilinç, kendi varlığı içinde varlığı sorun edinen varlıktır. Bunun manası bilincin varlığının tam uygunluk bakımından içinde kendi kendisiyle uyuşmamasıdır, örtüşmemesidir. (...) Kendindenin varlık yoğunluğu sonsuzdur”⁷³ cümleleriyle açıklayan Sartre açısından mantığın özdeşlik ilkesinden hareketle, kendinde varlığı doluluk ile açıklar. Salt bir yoğunlukla var olması bakımından kendinde varlık doludur, doluluktur.⁷⁴

Bu minvalde Sartre’ın varlık analizindeki vurgulamaya çalıştığı husus kendisi için varlığın, kendinde varlıktan ayıran yönü kendi kendisiyle özdeş olmamasından kaynaklanır. Kendinde varlık, öyle bir özdeşlik içerir ki, kendi ile arasında hiçbir boşluk bulunmamaktadır. Tam ve bütün bir doluluğu olması bakımından kendi kendisiyle özdeştir. Halbuki kendisi için varlık bu doluluğun zıttıdır, eksikliklerdir. Yine Sartre’n sözleriyle ifade edersek; “(...) bir eksikliklerdir ki bu eksiklik, baştan aşağı olumluluk olan kendindenin doğasına ait değildir. İnsan varlığının belirişiyile birlikte dünyada görünür”⁷⁵. Bilinç, eksikliğin dünyada ortaya çıkma sebebidir. Kendisi için varlıkta Sartre için eksiklikle bezelidir, eksikliklerdir.

Nasıl ki, kendinde varlık bir olumlulukla temellendiyse; kendisi için varlık da olumsuzlamayla temellidir. Kendi dışındaki diğer varlık tarzlarını olumsuzlayarak kendisini temellendiren kendisi için varlığın özü, doğası gereğince eksik olarak var olur. Çünkü bilinç varlığı olarak karşımıza çıkar. Bununla beraber eksiklik sonradan kendisi için varlığa eklenmiş bir şey değildir.

Kendisi için varlığın içerisinde bu eksiklik vardır. Bahsi geçen eksikliğini aşmak için kendinde varlığı kendi adına talep etmek zorunda olan kendisi için varlıkta; eksik olan bu kendisi için “ben” olan, bir kendisi için varlık olduğunu da belirtir. Ben diyerek kendisi için varlığın, kendi varlığının, mutlak bakımdan özdeş olmaması içinde şayet kendisi için varlık ne değilse o’dur. Yani kendisi için varlık, ekstatik ve akışkan bir varlık tarzına sahiptir.

*“(...) somut olarak her kendisi için varlık kendiyile belli bir örtüşmenin eksikliğidir”.*⁷⁶

Haliyle ekstatik ve akışkan yapıya sahip olan kendisi için varlığın varoluşsal amacı sahip olduğu boşluğu en nihayetinde doluluğa, durağanlığa çevirmekten başkaca şey değildir.

Kendisi için varlığın açıklamasını yaparken, kendinde varlık olmanın da tanımını yaklaşık olarak izah ettik. Sartre için kendisi dışında hiçbir şey ile ilişkisi olmaması, salt kendi yoğunluğu bulunan varlık alanıdır.

⁷³ Sartre, 2009, 134.

⁷⁴ age, 134.

⁷⁵ age, 148.

⁷⁶ Sartre, 2009, 160-164.

Kendinde varlık esasında yetersiz ve salt bir saçmalaktır. Bu nedensizlik ve anlamsızlık evrende diğer düşünürlerin de ifade etmeye çalıştığı üzere boşluğu korkunç bulan kendisi için varlıkta bulantı duygusunu tetiklemektedir. Tiksinti ve iç daralmasının da bulantıya ek olmasıyla insanı saçmanın deneyimine sürüklemektedir.

Kendinde varlık özsel açıdan Sartre için özdür. Bir nedeni olmayan, ontik bir varlık olarak, yalnızca vardır. Kendi varlığıyla kendisini ilişkilendirmeden, var olan ama bir “varoluşu” olmayan kendinde varlık en nihayetinde “ne ise o’dur”. Çünkü öyle dolu öyle yoğundur ki, hiçliğin sızabileceği en ufak bir çatlağı bile yoktur.

Kendisi için varlık ile kendinde varlık ayırımında özsel manada olumsuzlamayı bir çatlak kabul edersek; kendisi için varlık Sartre terminolojisinde hiç varlığı iken, kendinde varlık “var olan” varlığıdır. Kendisini temellendirmesi için hiçleme aracılığıyla kendisine dönmesi gerekir. Kendisi için varlıkta bulunan çatlaklardan içeri bilinç sızmıştır. Bu da hiçleyici saf hareketini oluşturmuştur. “(...) Heidegger’in dasein ile ilgili bu varlığın nasılı (essentia) genelde söz edebildiği kadarıyla onun varlığından, existenciasından, kalkılarak düşünülmelidir derken mükemmel şekilde ifade ettiği şey” dediği şey bilincin saf hiçleyici hareketidir. Hiçlik ve bilinç arasındaki öncelik ve sonralık arasındaki ilişkide bilinç hiçliği önceler. Çünkü bilinç kendisiyle vardır ama kendisini hiçlikten toparlayıp, devşirmesi söz konusu değildir.⁷⁷

Çalışmanın giriş kısmında da belirttiğimiz üzere ateist yönelime sahip olan Sartre için bahsi geçen argümanımızın mümkün olması söz konusu değildir. Bilinçten evvel varlık nedeni ne kendisi ne de Tanrı olan kendinde varlıkta maddenin varlık doluluğu vardır. Halbuki bilinç varlık eksikliğidir. Tam bu noktada onun aşkınsallığı temellenmektedir. “Bilinç bir şeyin bilincidir. Bu demektir ki, aşkınlık bilincin kurucu yapısıdır, yani bilinç, kendisi olamayan bir varlık tarafından taşınmış olarak doğar”⁷⁸.

Ontolojik kanıt olarak Sartre’in sunduğu bilincin yönelimsel yapısı, hiçliğin dünyaya insan bilinciyle girdiği düşüncesini temellendirmeye kalmaz aynı zamanda bilincin özgürlüğe dair ekstatik olagelmesinin de temelini oluşturur. Ekstatik zamansallık Heidegger’de olduğu gibi Sartre da da vardır. Geçmişin yükünü sırtlanan insan eylemleri şimdide oluşmaktadır ama geleceğe doğru yayılım gösterir. Olagelme insan varlığının varoluşunun özelliğinde şekillenmektedir.

Takribî bir anlatımla varoluş, tasarı varlığı olarak insanın kendisini gelecekteki açma imkanlarını işaret eden “ekstatik” varlığına denk gelmektedir. Heidegger’in ifade ettiği gibi, ekstatik varoluş her ne ise o olarak, herhangi bir şeyin potansiyel olarak kendisini gelecekteki bütünsel açma imkanlarına karşılık gelmektedir. Diğer varlıklarla insanın ayırımında durağan olan bütün şeylerin ötesinde kendi önünde yahut dışındadır. İnsan, kendi kendisiyle özdeş olmayan bir varoluşa sahiptir.

⁷⁷ Sartre, 2009, 30.

⁷⁸ Jean-Paul Sartre, **Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi**, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2009)38.

Kendi kendisiyle özde olmayan varoluşa sahip olan insan da kendi varoluşunu oluşturmakla mükelleftir. Bu yükümlülük aynı zamanda insanın özgürlüğüdür. Burada Sartre'ın varoluşun özden önce geldiğine ilişkin düşüncesi de yanlış yorumlanmaktadır. Sartre öz kategorisini düşünüldüğü gibi dışlamamıştır.

Ama burada istisnai olarak söz konusu insan olduğunda farklılık katıp; geleneksel öz kategorisine hareketlilik kazandırmıştır.

Çıkarabileceğimiz anlamsa, varoluşun yalnız ve yalnız insan söz konusu olduğunda özü öncelediği olacaktır. İnsan her daim kendi varoluşu tarafından belirlenmektedir. Bilincin ekstatik yapısına vurgu yapan Sartre, özgürlüğün insanın varlığında akıcı yapısı oluşturduğunu işaret eder. Çünkü geçmiş ve geleceği karşısında zamansal bir hiçleme uygulanır.

Buradan hareketle Sartre'da insan kendisini nasıl seçerse öyle olacaktır. Kendi eylemlerinin oluşmasını sağlayan seçimlerinden kendisi sorumlu olduğundan kişiliği ve içine fırlatıldığı evrendeki durumlar insanın kaderi değildir. Özgürlük sorumluluğu da beraberinde taşır. Dikkat çeken kavram seçim kavramıdır. Seçim insanı harekete geçiren motif olarak karşımıza çıkar.

Özgürlüğün gerçekleşmesi için eyleme ihtiyaç varsa, eylemin gerçekleşmesi içinde seçime ihtiyacımız vardır. Çünkü insanı bilinç varlığı olarak ifade eden Sartre'a göre insanın hiçbir eylemi amaçsız değildir. Eylemler bir durumu değiştirmeye ve geleceğe yöneliktir. Bu sebeple Sartre'da eylem amaç kategorisini içinde barındırır. Öyle ki amaç kategorisi eylemin geleceğini de içermektedir. İnsanın değerler basamağı üstüne kurduğu amaçları kendi varoluşunu tarzını şekillendirir. Bu amaçlar diğer insanların amaçlarını da içine alıp genelleşerek sorumluluğuna farklı boyut kazandırır. Kendi eylemlerinin sonucunu üstlenmesi yalnızca kendisi değil diğer insanlara etki sorumluluğunu da insana kazandırır.

İnsanların özgürlüğü üzerinde doğup, büyüdüğü yerden geçmişlerinin, başkalarının, yaşadıkları yerlerin ve ölümün dahi etkisi vardır. Mekânsal bağlamda analiz edecek olduğumuz zaman insanın özgürlüğü dolaylı yoldan etkilenmektedir. Çünkü mekân tarafsız bir durumdur. Örneğin; göç eden kişinin kendine sıfırdan yaşam kurması, kişinin imkanları çerçevesinde olan bir durumdur. Seçimlerimiz ve seçimi nasıl değerlendirip, yorumladığımız en nihayetinde nasıl görüldüğümüz önem arz eder. Geçmiş, olup biten nesnel gerçekliğe sahip olan şey olup değişmesi imkân dâhilinde değildir. Fakat geçmişi nasıl yorumlayıp, algı kalıplarına soktuğumuz önemlidir. Geçmişin yorumlanması şimdikiyi şekillendirir. Yine aynı durumda başkasının bakışını ele aldığımızda o bakışa yüklenen anlamdır insanı bağlayan şey.

İnsanın evrendeki varlığı kendinde varlık gibi bir varlık şekli olmadığının izahını yapmıştık. İnsan sürekli olma halinde olup, kendisini yaratma ve seçme tarzında bir yapıya sahiptir. İnsanın amaçları vardır ve bu amaçlara göre eylemde bulunur. Yaptığı yahut yapacak olduğu seçimleri de bu amaçlar belirler. Bu bağlamda sorumluluk en nihayetinde insanın eylemlerinin gerçekleşmesinde temellenir.

İnsanın kendi sorumluluklarını üstlenmeme, kaçması gibi geri çekilmesi insanın kendisini aldatmasına girer. Sartre'ın sorumluluk, seçim ve özgürlük üçgeninin oluşturulmasında iç daralması merkezi rol oynar. Her türlü eylem bulantının yarattığı iç daralmanın aşılması konusunda atılan bir adım olarak kabul edilebilir.

Hem dünyaya fırlatılmış olmanın yarattığı nedensizliğe karşı duyulan tiksinti hem de duyulan tiksintinin üzerinden gelmeye çalışmak içine düştümüz bulantı ve saçma duyguyla aynı anlamda kullanılmaktadır. “İç daralması (...) bilincin kendi özünden hiçlik vasıtasıyla kopmuş olduğunu yahut gelecekte bizatihi kendi özgürlüğüyle ayrılmış olduğunu fark ettiği anda oluşur”⁷⁹.

İç daralmasının ortaya çıkması için insanın gelecekte olma imkanlarının basite indirgenmiş olması gerekir. Sartre bu noktada Heidegger'den farklı düşünür. Sartre'a göre iç daralmasının hiçliğin kavranışından değildir. Heidegger gibi özgürlük ve iç daralması ilişkisi sorununda çatlaklar yokmuş gibi davranıp doğrusal olarak ilerlemez. Özgürlük sorununu ontolojik değil öznel arası ilişkilerden hareket eden fenomenolojik bakış açısını gerçekleştirerek yorumlar.

Öznel arası dünyada iç daralması negatif içerime sahiptir. Ötekinin bakışında nesneleşen özne, yabancılaşmayı da beraberinde taşır. Hal böyle olunca iç daralması insanın özgürlüğünü imkanı kılarken öte yandan da özgürlüğünü engelleyen yapıya sahiptir.

Burada korkunun, şeyler ve öznel arası dünyayla karşılaşmasının yarattığı tiksinti, iç daralması, bulantı duygusu ve bunların bütünsel olarak saçma farkındalığına karşılık geldiğini görürüz.

İnsanın içine fırlatılmış olduğu evren ve bu evrende karşılaştığı insanlar aracılığıyla duyumsadığı korku, onu yok etmeye yönelik eylemi de beraberinde yaratır. Yaşam içerisinde insanın benliğini, değerlerini tehdit eden olumsuz yargıların ve şart tutumlarının evreniyle kurulan özdeşim, korku deneyiminde form kazanır.

Korku bizi sarmalar ve insan varlığının temelinde yatan hiçliği ortaya çıkartır. Sartre açısından bu ortaya çıkış Heidegger'de olduğu gibi olumlu değildir. Heidegger'de varoluşu etkin hale getiren şey olarak hiçlik karşımıza çıkar ve kendinde saçma olan evrenin bilinç tarafından yeniden anlamlandırılmasıyla bu durum ortadan kalkar. Korkunun ontolojik açıdan önemi, hiçliği açığa çıkarmasıdır. “(...) korku insanı hiç ile yüzleştirir ve kendi temellerinde sarsılan insan, dünyadaki varlığının yarattığı iç daralmasının içine düşer”⁸⁰.

Sartre ise iç daralmasının bizi hiçlikle karşılaştırdığı noktada Heidegger'e katılsa da bu karşılaşmanın insanı özgürlüğe taşıdığı noktasında aynı fikri taşımaz.

⁷⁹ Jean-Paul Sartre, 2009,87.

⁸⁰ Martin Heidegger, **Metafizik Nedir?**, 3.bs, (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu,2009) 194-198.

Ötekinin bakışının insanın nesneleşmesiyle arasındaki antinomik günlük yaşam aksiyonlarını ⁸¹işaret eder.

Sartre da öteki en nihayetinde bana bakan kişidir. Onun nesneleştirici bakışında istemsizce yörüngesine dâhil olurum.

Hatta ötekinin bakışında bana ait olan dünyam alınır ve onun bakışından yeniden inşa olur. Bu durumda ötekinin bakışı altında nesnelliğimi yaşayan, onun dünyasına ait bir unsur haline gelirim. Ve sonunda kendi dünyamda öznelliğimi yok ederek yaşarım. Burada ötekisi için nesne oluşumu ise utanç duygusu aracılığıyla tecrübe ederim.

Sartre'a göre öteki için varlığım ne kendinde varlıktır ne de kendisi için varlıktır. İki reddediş arasında parçalanmış bir varlıktır bu da “*cehennem başkalarıdır*” ⁸²argümanıya ifade olunur.

Burada bir diğer dikkat edilmesi gereken noktaysa başkalarıyla olan ilişkilerin her zaman cehennemi ilişkiler, her zaman zehirli ilişkiler olduğu düşüncesidir.

Cehennem başkalarıdır diyerek işaret ettiği iki nokta bulunur. İlki şayet başkalarla olan ilişkiler ne kadar zehirliyse o kadar cehennem olur.

Çünkü temelde insanlar etrafta hâlihazırda olan kalıp bilgeleri kendisini tanımak için kullanmaktadır. Yani kendinde varlık gibi tam bir doluluğum olmadığından kendimi tanımak için bir başkasıyla bağ kurmalıyım ve kurduğum bu ilişkinin zehirli olup olmayacağını tercihini en nihayetinde benim seçimim yani ben yaparım.

Bir diğer dikkat çekmeye çalıştığı noktaysa insanlar korkularının, endişelerinin ve geleneklerinin çerçevesini kıramadıkça cehennemin kurbanı olmaya mahkumdur. Korkak olmayı seçmişse hiçbir şey onların korkak olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Bununla beraber Sartre gerçek hayatta olduğumuzdan saçma kavramıyla özgürlüğün bizim için önemini işaret etmektedir.

Hangi cehennem çerçevesi içinde yer alıyor olursak olalım en nihayetinde onu kırma yetisi insana yani bize aittir. Ve eğer biz bu çemberi kırmayıp içinde yaşıyorsak bu da bizim seçimimiz olacaktır. Tıpkı cehenneme gitmenin seçim olması gibi. Korkunun çevrelediği yapıyı cehennem tasviriyle ortaya koyan Sartre için yine etken olan oyuncu kendisi için varlık olan insandır.

⁸¹ Mantık ve epistemolojide geçen çözümsüz bir çelişkiyi tanımlamada kullanılan, gündelik yaşam paradoksunu ifade eder.

⁸² Jean-Paul Sartre, Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2009),26.

4. SONUÇ

Felsefe; olgu, obje ve olayları tanımak ve tanımlamanın adıdır der Prof. Dr. Niyazi Kahveci. Bir şeyin adını koymadan evvel o şeyin ne olduğunu tanımaktan başlamak gerekir. Adını koymaya insan önce kendinden başlar. Eski ahitlerde de karşılaştığımız “kendini bil” sözünün işaret ettiği nokta tam olarak da buraya dayanmaktadır. Ve yine kutsal kitapların hepsinde ilk cümlenin işaret ettiği nokta kişinin sorgulamasıyla kendisini bulmasıdır. Konuya teolojik alanın çizdiği perspektiften değil de felsefenin çizmiş olduğu perspektifte inceledik. Hal böyle olmuştur ki; ilk sorumuz felsefe nedir sorusundan sonra nasıl yapılır sorusuna cevap bulmak olmuştur. Felsefe en nihayetinde insanda meydana gelen bir bilim dalıdır. Merkezinin insan olduğu tüm konular insanın doğal ve beşeri yapısından ve bunlara dayanan çalışma sistemlerinden kaynaklanır. Bu sebeple de beşeri olanı doğal olandan ayırıştırılabilmek için öncelikle insanın doğal yapısını öğrenmek gerekir. İnsan, biyolojik ve lojik olmak üzere iki bünyeden oluşur. İnsanın biyolojik yapısı insanın animal yapısıdır. Lojik yapısı ise kelimenin kökünde de geçen logos yani bilgi ile ürettiği humunal yapısıdır.

İnsan, gündelik yaşamını bu iki yapısından yalnızca doğal çalışma sistemini bilerek sürdürebilir. Felsefe ise insanın humanitas çalışma sisteminin bir ürünü olarak vardır. Hümanitas çalışma sistemi ise en nihayetinde doğal çalışma sisteminin insanileştirilmiş şeklidir.

Doğal sistem; alış, temas etme, itme-çekme, analiz, tepkimeye girme, veriş ve son olarak ürün üretebilmek olarak çalışır. Doğal sistem maddi malzemeyle çalışarak döngüyü sürdürürken insan somut olmayan manevi olan malzemeyle çalışır.⁸³

Bütün sistemlerde alım, analiz etmek, sentezleme ve çıkarım vardır. Daha temel bir ifadeyle bütün sistemler alış-veriş sistemidir. Bir şey alındığı anda karşılığında bir şey vermekten çok bir şey alındığında ortaya yeni bir şey koymaya dayalı bir sistemdir bu. Doğal beyin diye tabir ettiğimiz insanın animalitas yapısı da bu şekilde çalışır. Bu temel sistemi kullanmayan insan, bilim insanı da olamaz felsefe de yapamaz. Yani başta da sorduğumuz “felsefe nasıl yapılır?” sorusunun cevabı bu sistemde bulunur.⁸⁴

Sistemi daha iyi anlayabilmek adına insanın en doğal yapısına ineriz. Örneğin; sindirim sistemi. Sindirim sistemi alış-veriş sistemiyle çalışır. Öncelikle dişler besini çiğneyerek analize tâbi tutar. Burada analizatörler, dişlerdir. Diş ve kaslarla büyük parça küçük parçalara dönüşür. Buna da mekanik sindirim adı verilir.

⁸³ Kahveci, Sistematik, 192-196.

⁸⁴ Kahveci, Felsefe, 2019, 9.

Küçük parçalardan daha da küçük parçalara, enzimlerle moleküllere ayrışmasını da kimyasal sindirim olarak adlandırılır.⁸⁵ O halde parçalara ayırma işleminin adı analizdir. Yekpare olarak yutulması, o besinin hazmını zorlaştırırken; parçalanarak ağızdaki tat aygıtları ile bir sorgulamaya tâbi tutulur.

Bu yekpare parça içerisinde yabancı yahut zarar verici var mı diyerek analiz edilerek bir ayrışım yaşanır. Şayet bu ayrışım -eleştiri ve sorgulama işlemi- yapılmadan vücuda alınsa, o şey büyük tahribata yol açar. *Çünkü analiz ihmal edilmiştir ve ihmal edilen şey en nihayetinde imha edecektir.*⁸⁶

Sindirim sistemine yeniden dönecek olduğumuzda ise parçalanan besinler mide de senteze tâbi tutulur. Sentez sırasında bir çıkarım yapılır. Bu çıkarım sonucunda elde edilen şeyde üründür. Ürün yeniden bir senteze tâbi tutulur ve atık olan posa olarak dışarı atılır. İnsanın hümanitas yapısı da doğal yapısındaki sistemi taklit eder. İnsan bir bilgiyi alır, analizini yapar. Analiz yaparken eleştiri ve sorgulamaya tâbi tutar. Akabinde bulgularını sentezleyerek bir çıkarım yapar ve ürün olarak bilgisini, fikrini ortaya koyar. Doğal sistemde somut, maddi olan dönüşüme girerken insanın beşeri sisteminde soyut, manevi olan dönüşüme girer. Haliyle ortaya farklı ürün ortaya çıkmaktadır. Felsefe de hümanitas yapının ve sisteminin bir ürünüdür. Çalışma da yapmaya çalıştığımız şey de budur. Verinin analizi, yekpare olan parçayı yutmak. Kendimizi tanımak ve tanımlamak. Ortaya çıkan ürünün sentezlenmesiyle posasını atıp yalnızca ürünü ortaya koymaktır.

Bireyselliğin ve insanın varlığının bütün yönleriyle incelendiği, insan kavramının merkezde olduğu felsefi terim olan; varoluşçuluğun öncülerinden Sartre da insan kavramının analizi içermektedir. İnsan kavramının varoluşçu düşünce ve Sartre üzerinden analizi sırasında ortaya çıkan ürün korku olmuştur. Bu çalışma da hem insan hem de korku kavramlarının felsefi ürün olarak ortaya konulması amaçlanmıştır.

Varlık ve Hiçlik kitabında Sartre tarafından öne çıkarılan düşünce, varlık ve hiçlik kategorilerinin insanın yönelimselliğinden hareketle ele aldığı insanın özgürlüğünün ve anlam arayışının temelini oluşturan bulantı kavramıdır. Bulantı esasında insanın varoluşsal korkularının dışı vurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan çalışma, Jean Paul Sartre'ın felsefesinin ana düşüncesini oluşturan insan kavramının "korku" duygusu üzerinden tahlilini sorunsallaştırmıştır. Sartre'da insan, duygularıyla hangi kavramlar altında nasıl ve ne şekilde ele alındığını ortaya koyarken de varoluşun temel duygusunun korku olduğunu ortaya koyabilmek bu çalışmanın esas amacıdır.

İnsanın varoluşu ve varoluşunun anlamı Jean Paul Sartre açısından insana içkin iki temel ve iki önemli sorundur. Buradan hareketle Sartre kendinde varlık olarak tanımladığı evrende kendisi için varlık olarak varolan insan ve insanın evrende varoluş biçimine ilişkin varoluşsal ve fenomenolojik çözümler, çalışmada sorun olarak taşıdığımız korku kavramının incelenmesinde farklı pencereler sunmaktadır.

⁸⁵ Kahveci, Sistematik, 192-196.

⁸⁶ Kahveci, 2018.

*Varoluşta anlam var mıdır?*⁸⁷ Sorusuyla başlayan insanın varoluşunun çözümlenmesinde kırılma noktası olarak korkuyu ortaya çıkartır. Sartre’da korku, varoluşsal bunalım kavramının modern temsilcileri kabul edilen Heidegger ve Kierkegaard’daki gibi varlıkbilimsel açıdan bir içerimi vardır. Yani insanı özgürlüğüyle çatıştıran, karşı karşıya getiren içerime sahiptir. Kısaca tanımlama yaptığımızda; *korku, tehlikeye karşı savunma, av konumundan kaçınarak varoluşunu ortaya koyma, varoluşunu sürdürme durumu olarak yorumlanan bir içeriğe sahiptir.*

Kierkegaard daha teolojik bir yorumu korku kavramının merkezine yerleştirirken; Heidegger ise opus magnumu sayılan eseri Varlık ve Zaman’da ortaya koyduğu onto-fenomenolojik yöntemi, korku kavramının analizinde kullanır.⁸⁸ Sartre ise Kierkegaard’dan bağımsız fakat Heidegger ile kısmen kesişen yaklaşımı korkuyu analiz ederken kullanır. Sartre korkuyu özsel olarak insanın evrende özgürlüğe mahkûm varlık olarak varolmasının yanında bu varoluşuna anlam verme ve kendisiyle beraber, ötekinin de varoluşunun sorumluluğunu üstlenme çabasında ortaya çıkmaktadır.

Hal böyle olunca Sartre’da insanın korkuyla çervelenmiş bir yapıyla varolması, insanın evrendeki amacı olmayan ve saçma varlığına ilişkindir. Korku kendisini farklı şekillerde göstermektedir. Belirsiz bir iç daralmasından, baş döndüren bulantıya kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Korkunun temel anlamını oluşturan insanın sonlu varlığında temellenen, hiçliği ile karşılaşmasını mümkün kılan nedensizlik halidir.

Korkuyu somut bir tehlikelinin yol açtığı durum olarak izah etmek, korku kavramının mahiyetini eksilteli gösterecektir.

Evrenin saçmalığında temellenen uyumsuzluğun insanda yarattığı bulantı, öfke ve iç daralmasının da içinde bulunduğu karmaşık bir yapısı vardır. Varoluşçu düşünce geleneğini özetler nitelikte olan Sartre’ın “*varoluş özden önce gelir*”⁸⁹ argümanı dahi korku kavramını üzerinde şekillenmektedir. Öyle ki, kendisi için varlık olarak bilinç yanıyla, kendinde varlık olarakta beden yanıyla var olan insan, her iki varlık alanının oluşturduğu absürtlüğü içinde taşımaktadır. Diğer varlıklarla özdeş olan beden yanı ile onu diğer varlıklardan ayıran, onda eksilteli olarak görünen yanı olan bilinçli tarafının karşıtlığı anlamsızlığı oluşturan temel nedendir. Oraya çıkan bu anlamsızlıkta insanın bilincinde vardır. İnsanın evrendeki varlığı nedensiz ve anlamsızdır. Hal böyle olunca insanın ölmesinin de bir manası yoktur. Ölüm bu anlamsızlıklar zincirinin son halkası olarak karşımıza çıkar. Anlamsızlığı hiçlik olarak kabul ettiğimizde; varlığın içinde bulunan hiçlik ölümle sona ermektedir sonucunu ortaya çıkartmaktadır.

⁸⁷ Sartre, Varlık, 2019, 85.

⁸⁸ Ayşe Çiğdem Kocaman, **Martin Heidegger’de “Birlikte Varolma” ve Dasein’in Kendini “Herkes”de Yitirmesi**, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Dergi, Kent Akademisi, Cilt:10. S:4, 2017.

⁸⁹ Sartre, Varlık, 2009.

Tez çalışmasında da üzerinde sıklıkla durduğumuz husus, Sartre'ın korkuyla ilgili ortaya koymuş olduğu şey onun saçma olduğu boyutudur. Akışkan ve ekstatik⁹⁰ yapısı gereğince insan, sürekli olarak kendisini bir sonraki ana fırlatır. Hal böyle olunca da insan her an kendi varlığıyla kendisini ilişkilendirebilme “ne ise o olmayarak” ancak “ne değilse o olarak” kendi olma olasılıklarını ortaya çıkarma yahut seçme imkânına da sahiptir.

Korku insanın varoluşsal imkânlarında kendisini etkin hale getirmesini sağlayan temel etkendir. İnsanda oluşturduğu ve ona yüklediği ağır sorumluluk ise insanda bulantı olarak kendisini gösterir. Çünkü insan sadece kendi için seçimde bulunmaz. Herkes için adeta bir yasa koruyucu gibi tercihte bulunur.

Özgürlük ve sorumluluk düalizmi insanda korkuyu da beraberinde getirir. Aynı zamanda yine bu kısımda hiçlik söz konusudur. Heidegger'de görünen varlığın temelini oluşturan yapıdan söz edilmemektedir. Söz konusu hiçlik, insanın imkânlarıdır. İnsanın daha olmadığı şeylerin bütünüdür. Buradan hareketle kendisi için varlık olan bilincin sahibi diye tanımladığımız insan tarafından hiçlik, varlığa getirilerek hiçleştirilir. ⁹¹Varoluş felsefesinin temeli insana ve insanın varoluşsal durumuna dayanır.

Her ne kadar Kierkegaard'da titreme, Sartre da bulantı, Heidegger'de kaygı olarak ifadeleri görsek dahi temelde hepsi aynı durum olan “korku” kavramını işaret eder. İnsanın bu saçma evrende kendisini gerçekleştirmesinde, ne olacağını belirlemesinde teşvik ve yer yer tahrik eden şey olarak kendisini göstermektedir diyebiliriz.

Doğada sevmek ve sevmemek durumları mevcuttur. Varlığın devamını sağlayanı sever aksini oluşturan durumları da sevmeyiz. Duygularımız ve davranışlarımız bu iki düşünme sisteminin sonucu olarak karşımıza çıkar. Bu iki sonuçta savunma ve saldırı olmak üzere farklı davranış biçimini oluşturur.

Doğada düalizm vardır. Tıpkı var olmak ve hiç olmak gibi. Çünkü doğa da varlıklar arasındaki ilişki, itme ve çekme sistemi üzerine kuruludur. İtme-çekme sistemi, savunma ve saldırı gibi sevmek ve sevmemek gibi doğal işleyişin oluşmasını sağlayan hareket düalizmidir. Buna dayanarak doğal duygularda bu sistem içindeki hareketlerden adını alır. O nedenle literatürde doğal duygulara genellikle korku ve mutluluk denir. Diğer tüm duygular korkunun ve mutluluğun türevi olarak var olmaktadır. Yapılan isimlendirme doğal işleyişin gerçekliğine uymamaktadır. Bu isimlendirme insanın doğal duygularının soyut manada kavramsallaştırmasının ürünüdür.

⁹⁰ Martin Heidegger'e göre **ekstatik**; varlık hakikatinin insan ile bağ kurarak anlamaktır. Varlığın anlamı ile varlığın hakikatinin bir ve aynı şey olduğuna işaret eder.

⁹¹ Martin Heidegger, **Metafizik Nedir?**, 3.bs, (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu,2009),196.

Doğal işleyiş sisteminde itme ve çekme düalizmine dayandığını belirtmiştik. O nedenle doğal duyguların çeşidi bu doğal hareketleri ifade etmelidir.

Bu durumda da doğal duyguları, istemek ve istememek ya da sevmek ve sevmemek olarak adlandırmak doğal işleyişin gerçekliğine uygun görülür.

Doğal işleyiş, doğal ilişki sistemini temel alır. Doğal ilişki ise varlığın devamı üzerine şekillenmektedir. Varlığın en küçük ve basit yapısı olan atomdan, en karmaşık yapısı olan kozmolojik varlıklara kadar canlılar ilk olarak kendi bireysel varlıklarını sürdürme üzerine şekillenmiştir. Varlığın devamı için doğada ise av ve avcı diyerek adlandırılan iki farklı kategori mevcuttur. Bu iki farklı kategori yine bahsettiğimiz savunma ve saldırı yani itme ve çekme sistemine dayanmaktadır. Yem bulmak ve yem olmamak arasındaki itme-çekme ilişki sistemi dolayısıyla temel duygular ve davranışlarda varlığın devamı açısından fiziksel -maddi- gereksinimleri karşılamak için var olması gerekir.

Kozmos yem bulmak ve yem olmak üzerine dengede olması bakımından her canlı bir şekilde birbirinin avı ve avcısı olmasından dolayı birbirine düşmandır. Buradan hareketle “*doğanın sistemi, düşmanlık üzerine kuruludur*”⁹² diyebiliriz. Doğadaki varlıkların arasında olan bu sistemde ihtiyaçlarını karşılayamayan taraf avcısına yem olmaktadır. Bu sistemde şeyler hem istedikleriyle ilişki kurar hem de istemedikleriyle ilişki kurmayı engeller. Buradan da hareketle tüm organizmalar hem avını hem de avcısını tanımak zorundadır. Kendisini koruyabilmek için avcısını itmeli öte yandan da yemine ulaşabilmek için avını çekmelidir.

Hal böyle olunca doğal sistem içinde manyetik güç kendiliğinden vardır. Bütün varlıklar bağ kurmak ile varlığını görünür kılmaktadır. Fiziksel yahut kimyasal farketmeksizin bağ kurarak bir şekilde var olur. Örneğin anatomi de işlev gösteren tüm organlar bağ kurarak vücudu oluşturur. Atomlar bağ kurarak molekülleri, moleküler bağ kurarak hücreleri oluşturur. Kimyasal bağlar, fiziksel bağları oluştururken; fiziksel bağlarla da varlık var olur. Felsefe ise kimyasal tepkimelerin sonucunda ortaya çıkan ürün değil fikirsel tepkimelerin ürününe denir.

Aynı şekilde insanlık kavramı da insanın lojik yapısının ürünü olarak karşımıza çıkar. Çünkü insanlık kavramı doğada var olan, doğadan gelen bir kavram değildir. Hatta doğal olanın bütünüyle zıttıdır. İnsan kavramı maddesel bir kavramdan çok lojik bir kavram olarak vardır. Görünen varlığı olan beden ve görünmeyen varlığı olarak ruh ile birlikte var olan varlıktır.

Sartre’da insan dediği zaman kavrama karşılık gelen anlam insanın görünmeyen kısmı yani ruhudur, ideleridir, özüdür. Her varlığın bir varoluşu bir de özü mevcuttur. Varoluş, kâinat içerisinde gerçek anlamda “bedenen” varolmak anlamına gelirken; özü ise varlığın özelliklerinin değişmez bütünüdür.

⁹² Kahveci, Çağdaş, 2018.

Sartre varoluşçuluk düşüncesini özetlerken “varoluş özden önce gelir” şeklinde ifade eder. Burada kastedilen numenin öz, fenomenin ise beden olduğudur. Bir meşe palamudunu düşünelim. Meşe palamutlarının oldukları ve olacakları varlık bellidir. Onların özü toprağa düşen tohumdur. Düşen tohum oluşacak varlığın varoluşunu tamamen yönlendirmiştir. Öz, varoluştan önce gelmektedir. İnsan da ise kalıtım insan için ona bir yol çizmez. Yalnızca insanın tercihlerini daraltır. İnsan öncelikle varolur ardından seçimleriyle yahut seçemedikleriyle özünü oluşturur.

Tercihlerimiz yahut seçemediklerimiz bizim özümüzü oluştururken de korku duygusunun negatif anlamda var olduğunu yine Sartre’da yine Varlık ve Hiçlik kitabından hareketle görmekteyiz. Sartre’a göre korku, somut bir nesneye duyulan negatif duygunun adıdır. Ondan kaçınarak kurtulabileceğimiz fikrini hem bulantı hem de özgürlük düşüncesinde görmekteyiz. Korku, hiç olmamak için insanın kaçındığı ve yine var olmak için çabaladığı duygunun adıdır.

Bu noktada Sartre’n anlatmak istediğine ilave yapılması gerektiğini düşünmekteyiz. Bunu doğa argümanı üzerinden şekillendirecek olursak; doğa itme-çekme, savunma-saldırı, av-avcı gibi düalist sistemleri içinde barındıran bir yapıdır. Yapının özüne gittiğimizde “acı” kavramıyla akrşılaşırız. Acı, evrende yerleşiktir. Verili olanıdır. Acının zıttı olarak mutluluk ise kazanımlı olanıdır. Verili yani apriori olanı elde etmek için bir çabaya ihtiyaç yoktur. Fakat kazanımlı yani aposteriori olanı elde edebilmek için bir çaba gerekir. Yine aynı örnek üzerinden gidecek olduğumuzda av olmak için doğada herhangi bir çabaya gerek yok iken; doğada av olmamak için bir çaba gerekir. Yani bize iş çıkaran şeyler acı getirirken, iş çıkarmayan şeyler mutluluk verir.

Hâlbuki korku acının da temelinde vardır. Korku, varlığın var olduğunu hissettiren temel duygudur. Bunun içinde somut bir sebep değil soyut olan gerekçeler de vardır. İnsanın kendisini araması, tanımlama çabası tanımsız olma ihtimalinin yarattığı korkuya dayanır. Yine aynı şekilde insanın doğa ile çatışması, doğadan korkmasındandır.

İnsanın doğadan korktuğunu 18. Yüzyılda Aydınlanma Çağı olarak adlandırmasından da çıkarabiliriz. Aydınlanma, karanlığın karşıtıdır. Karanlık ise doğanın temelini oluşturur. Kâinatın ana maddesi de karanlık maddedir. Aydınlik ise ışık ile gerçekleşir. 18. Yüzyıl ile beraber insanlar bilgiyle karanlıktan çıkarak aydınlığa erişir. Burada kastedilen karanlık, dinsel tahakkümle oluşan korku paradigmasıdır. Korku itaati de beraberinde getirir. Bu sebeple de tanrı düşüncesinin yarattığı korku tahakkümü de insanları karanlığa iter. Bilimin ön plana çıkarak yanlış yorumlanan dinsel düşüncenin tahakkümünden arındırılıp aydınlanmaya geçilmiştir. O halde korku özgürlüğü de beraberinde getirir. Yani korku; tüm düalizmleri içinde barındıran hem numen hem fenomen olan; insanın varlığının ve insan için diğer varlıkların anlam kazanmasını sağlayan duygunun adıdır.

Bir süreçte yahut somut bir varlıkla ortaya çıkan duygunun adı değil insanın varoluşuna nüfuz eden duygunun adıdır. Özgürlük, sorumluluk ve bulantı kavramlarının oluşturduğu döngünün sebebi de korkuya dayanmaktadır.

Birey evrende tek bırakılmış olmanın verdiği yalnızlık ve sarmalayan korku duygusuyla, varoluşa ulaşır.

Varlıkta, hiçlikte korkuya tâbidir. Korku, yalnızca dikkatimizi çekmek yahut savunmaya almamız için oluşan bir duygu durumu değildir. Korku dikkati çekme ve harcama eğilimi olan bir duygudur. Dikkat çekmek yahut savunma eğiliminde bırakıyor olduğunu düşünmek duygusal varlık olarak insanın varolduğunu düşünmeye sebeptir. Nesnelerin, duyguların, olayların insanların üzerinde hakimiyet kurduğunu söylemekle eş değerdir. Halbuki insanın bilinçli bir varoluşa sahip olduğunu kabul ederek hipotezimizi kurmuştuk.

Öyleyse korku, bahsi geçen önermelerin aksine insanın dünyayı anlaması ve anlamlandırmasını sağlayan düşünme biçimini güdüleyen duygunun kendisidir.⁹³

⁹³ Michael Brady, **Meraklısına Duygular: Duygular Nelerdir ve Ne İşe Yarar?** (İstanbul: Nova Kitap, 2022) 82-86.

KAYNAKÇA

- Aşar, Haluk, “Heidegger Ve Sartre Felsefesinde “Kaygı” Ve “Bulantı” Kavramlarının Analizi”, **Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, 201 Bahar, S:17.
- Benjamin, Walter, “Pasajlar”, Çev. Ahmet Cemal, İstanbul: Yapıkredi Yayınları,2016.
- Brady, Michael, “Meraklısına Duygular: Duygular Nelerdir Ve Ne İşe Yarar?”, Çev. Mervener Vural, Nova Kitap, 2022.
- Cevizci, Ahmet, “Felsefe Sözlüğü”, 3.Bs., İstanbul: Say Yayınları,2012.
- _____, “Felsefeye Giriş”, 1.Bs., İstanbul: Say Yayınları,2012.
- Çağlıyan, Çağdaş Emre, “Kant’ın Düşüncesinde Özgürlüğün Asıl Dayanağı Olarak Zorunlu Ahlak Yasası”, *Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019 Güz, S:28.
- Çelebi, Vedat, “Jean Paul Sartre’n Varoluşçuluk Düşüncesi”, Beytülhikme An International Journal Of Philosophy Issn:1303-8303, Aralık, 2014.
- Çüçen, A.Kadir, “Varoluş Filozofları”, 1.Bs., İstanbul: Sentez Yayıncılık,2015.
- Demir, Emine, “Jean Paul Sartre’ın Varlık Görüşü Bağlamında Özgürlük Düşüncesi”, (Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.2020).
- Demircan, Kerim, “Jean Paul Sartre Felsefesinde Kaygı Kavramı”, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Aralık, 2016.
- Descartes, René, “Felsefenin İlkeleri”, Çev.Mesut Akın, 12.Bs., İstanbul: Say Yayınları,2010
- _____, “Yöntem Üzerine Konuşma”, 11 Bs., İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Dilozof, “Varoluşçuluk:Hayatın Bir Anlamı Var Mı?”, Youtube Videosu, 2022. https://youtu.be/Kcizuk20_A4 [18.07.2022].
- Güremen, Refik, “Varlık Felsefesi Ders Notları”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2016.
- Güvenç, Emel, “Jean Paul Sartre Felsefesine Bulantı Kavramı”, (Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).
- Güzey,Cemil, “Felsefe Kavramları Ders Notları”,Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2015.

- Heidegger, Martin, “Metafizik Nedir?”, Çev.Yusuf Örnek, 3.Bs., Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu,2009.
- _____, “Varlık Ve Zaman”, Çev.Kaan Öktem, 3.Bs, Agora Kitaplığı, 2008.
- Husserl, Edmund, “Fenomenoloji Üzerine Beş Ders”, Çev. H. Tepe, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2012.
- Kahveci, Niyazi, “Bilgi Felsefesinin Ders Notları”, Yıldız Teknik Üniversitesi,2020.
- _____,“İnsanlığın Düşünme Evreleri”, Youtube Videosu, 2022.
<https://youtu.be/9e30mdnbo74> [18.04.2022].
- _____,“Çağdaş Düşünme Video Serisi”, Youtube Videoları, 2018.
<https://youtu.be/Jldgzwrnesk> [18.04.2020].
- _____, “Felsefe Nasıl Yapılır?”,1.Bs., İstanbul, Doğu Kitabevi, 2021.
- _____, “Kuram Yapma Bilim Yapmanın İlkeleri”, 1.Bs., İstanbul, Doğu Kitabevi, 2021.
- _____, “Sistematik Düşünme”, 1.Bs ,İstanbul, Doğu Kitabevi, 2019.
- Kant, Immanuel, “Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi”,Çev.Ioanna Kuçuradi, 3.Bs, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu:2002.
- Karakaya, Talip, “Sartre Felsefesinde Varlık Sorunu”, Ankara: Elips Yayınları, 2004.
- Kaufmann, Walter, “Dostoyevski’den Sartre’a Varoluşçuluk”, Çev. Akşit Göktürk, De Yayınları, İstanbul, 1965
- Kierkegaard, Soren, “Aforizmalar”, Çev. Nur Beier, Pinhan Yayıncılık, 2.Bs,2013.
- _____,“Concluding Unscientific Postscript”, Trans. Dawid F. Swenson, Completed. Walter Lowrie, Princeton University Press, 1968.
- _____, “Korku Ve Titreme”, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul: Say Yayıncılık,2015.
- Kocaman, Ayşe Çiğdem, “Martin Heidegger’de “Birlikte Varolma” Ve Dasein’ın Kendini “Herkes”De Yitirmesi”, **Kent Kültürü Ve Yönetimi Hakemli Dergi**, Kent Akademisi. S:4, 2017.
- Merleau-Ponty,“Algının Fenomenolojisi”, Çev.Eylem Hacımuratoğlu, 1.Bs., İstanbul: İthaki Yayınları, 2017.
- Öktem, Kaan, “Varlık Felsefesi Ders Notları Heidegger Üzerine”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2014.
- Ryle, Gilbert, “Zihin Kavramı”, Çev.Sara Çelik, İstanbul: Doruk Yayınları,2011.
- Salur, Bilge, “Otantiklik Problemi Ve Heidegger'de Otantikliğin Zamansallıkla Olan İlişkisi”, Bursa Uludağ Üniversitesi Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2020.
- Sartre, “Being And Nothingness: An Essay On Phenomenologicalontology”, Trans.Hazel E.Barnes, New York: Philosophical Library, 1989.

- _____, “Duvar”, Çev.Eray Canberk, 12.Bs, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2016.
- _____, “Ego’nun Aşkınılığı”, Çev.Serdar Rıfat Kırkoğlu, 1.Bs., İstanbul: Hil Yayınları, 2013.
- _____, “Sözcükler”, Çev.Selahattin Hilav, 16.Bs, İstanbul: Can Yayınları, 2018.
- _____, “L’imagination”, Trans.Forrest Williams, Annaarborpaperbacks, Newleftbooks, 1972.
- _____, “Varlık Ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi”, Çev.Turhan Ilgaz Ve Gaye Çankaya Eksen, İstanbul: İthaki Yayınları, 2009.
- _____, “Varoluşçuluk”, Çev.Asım Bezirci, İstanbul: Say Yayınları, 2003.
- Sururi, Emre, “Jean Paul Sartre Günlüklerden Bölümler”, Express Dergisi, S:58, 1995. <https://Epigraf.Fisek.Com.Tr/Index.Php?Num=6918> [18.01.2021].
- Urgancı, Neriman, Varlık Ve Hiçlik Bağlamında Jean Paul Sartre’in Estetik Teorisi, İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi, 21.05.2020.
- Tansel, Arife, “Jean Paul Sartre’in Felsefesinde “Özgürlük, Sorumluluk Ve Yabancılaşma” Kavramları”, Felsefe Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016, Ankara.
- Yıldıztaş, Belma, “Jean Paul Sartre’da Ve Albert Camus’de Özgürlük Kavramı”, Maltepe Üniversitesi Felsefe Bölümü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Ekim,2010.